

Eene verwaarloosde zuster : aantekeningen omtrent het verleden van de kleine Christen-gemeente te Toegoe

<https://hdl.handle.net/1874/210218>

EENE VERWAARLOOSDE ZUSTER.

Aanteekeningen omtrent het verleden en heden van de
kleine Christen-gemeente te Toegoe.

DOOR

J. BEUKHOF.

LEIDEN. — D. DONNER.

1890.

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSHOGESCHOOL
OEGSTIGEEST

W. Java

B 5b

6
21

EENE VERWAARLOOSDE ZUSTER.

Aanteekeningen omtrent het verleden en heden van de
kleine Christen-gemeente te Toegoe.

DOOR

J. BEUKHOF.

LEIDEN. — D. DONNER.

1890.

Bibl. Hendrik Kraemer Inst.

7110 011 0037

EEN WOORD VOORAF.

Reeds geruimen tijd berustten bij mij een aantal stukken en bescheiden betreffende de kleine gemeente Toegoe. In de November afl. van „Hendriks Kleine Zendbode” bracht de Redacteur deze gemeente ter sprake en dit gaf mij aanleiding om met hem in correspondentie te treden. Hij maakte echter bezwaar om zulk een uitgebreid stuk te plaatsen, dewijl de „Zendbode” alleen kortere stukken opneemt, en wees mij „de Macedoniër” aan als meer geschikt voor dergelijke studie.

Bij de verschijning van deze bladen betreffende eene gemeente, die mij steeds bij toeneming dierbaarder werd, betuig ik mijnen innigen dank aan den herder en leeraar Ds. Klomp te Meester Cornelis, en inzonderheid aan de heeren van Dissel, Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs, en Mr. van der Chijs, voor het helpen opsporen der Oorkonden, die in deze bladen eene plaats hebben gevonden.

De Weeskamer te Batavia was voor mij als geen belanghebbende een gesloten bureau. Onder belanghebbenden verstaat men Regeerings Ambtenaren of personen van de Rechterlijke Macht. Indien de Regeering mij toelating gaf, dan zou de Weeskamer met genoegen mij afschrift laten nemen, van hetgeen daar over Toegoe mocht te vinden zijn.

Ik had echter geen moed daarvoor eene aanvraag te doen, uit ervaring wetende, dat mij dit weinig baten zou, want de jongeheer van Rees en zijn trawant, — dit was van algemeene bekendheid, — oefenden geen geringe kracht uit op de Secretarie, en de invloed van dien jongen man op zijnen vader, den Gouv.-Generaal, en het Kantoor te Buitenzorg, was in

Indië en in de Indische dagbladen spreekwoordelijk. En hoewel het niet uit hem zelve voortkwam, maar van een paar Europeanen in de gemeente te Depok, waar hij als aspirant-controleur van Buitenzorg veel placht te komen, en onder wier invloed hij voortdurend bleef, had ik te veel ervaring opgedaan van zijne gezindheid jegens mij, dan dat ik het zou beproeven langs dien weg, in dien tijd, toelating tot de Weeskamer te verkrijgen.

Echter mag ook een woord van dank aan den heer Beets aldaar, hier niet misplaatst zijn. Hij hielp mij met de meeste voorkomendheid aan oorkonden de gemeente Depok betreffende, die ik hoop, dat mij later van dienst zullen zijn.

---

a. HET VERLEDEN.

De gemeente te Toegoe, volgens Van Rhijn, Reis door den Indischen Archipel, bladz. 569, en Buddingh, Neerl. O. I. I 27, thans de eenige in hare soort in Nederlandsch Indië, heeft in den laatsten tijd dan ook meer bijzonder de belangstelling van beoefenaars van Geschiedenis, Taal en Christendom gewekt.

In het Boletin da Sociedade de Geographia de Lisbon 1883 p. 277, leest men:

„In Batavia is een wijk Jambata dua ¹⁾ genaamd, die door Portugeesche afstammelingen bewoond wordt; zij spreken een verbasterd Portugeesch en hadden nog voor tien jaren een priester, die in het Portugeesch voor hen predikte.”

Dat deze bewering uit Lissabon op eene dwaling berust, behoeft zelfs voor den oppervlakkigsten kenner in Nederland van de Indische geschiedenis, geen nader betoog. Volgens de beginselen toch der O. I. Compagnie, mocht geene prediking van Roomsche priesters worden toegelaten, waarom de Roomsche missionnair, Antonius Rodrigo de Brit, in 1684 Malakka

---

¹⁾ Djembattan doewa (twee bruggen) een buurt in de oude stad Batavia.

moest verlaten. Deze handelwijze en inbreuk op het recht van het geweten, was een uitvloeiSEL van den 80 jarigen bangen oorlog. Bovendien vóór de ineensmelting van de Maleische gemeente in de Hollandsche Kerk te Batavia, was de Portugeesche reeds bij de Maleische Kerk ingelijfd. Die inlijving van de Portugeesche Kerk in de Maleische ontsproot niet uit gebrek aan kerkfondsen, want van 1737 tot 1744 verschoot zij aan de Nederlandsche Kerk te Batavia 10960 Rijksdaalders en de „agterstal” van de Hollandsche Kerk aan de Compagnie, bedroeg ultimo 1744 f 95,590. De ineensmelting van de Maleische Kerk, die den betrekkelijken rijkdom van de Portugeesche had aanvaard, kon de Hollandsche Kerk niet ongewenscht zijn.

Het is opvallend, dat Van Troostenburg de Bruijn in zijn „Herv. Kerk in Ned. O. Indië,” ons niets omtrent de gemeente te Toegoe mededeelt, en dáár, waar hij op blz. 238 van zijn werk, even van dat landgoed spreekt, toont hij dat hij er volstrekt geen onderzoek naar heeft ingesteld, want hij plaatst het tusschen Batavia en Buitenzorg en laat dan volgen: „Trouwens Melchior Leydekker had niet alleen in de theologie gestudeerd, maar was ook dokter in de medicijnen en kon dus beter dan anderen den nadeeligen invloed kennen der gevaarlijke uitdamping van de lage moerassige kust en de daaraan verbonden koorts.” Als predikant van Batavia, in betrekkelijke nabijheid van Toegoe, dat slechts drie en een half uur afstand ten Noord-Oosten van Batavia ligt, had Ds. Van Troostenburg de Bruyn kunnen weten, dat Toegoe eene ongezonde ligging heeft, en had hij zich aan zulk eene vergissing in een verdienstelijk werk, niet moeten schuldig maken.

Prof. Veth, zegt in zijn „Java,” derde deel, bladz. 68, dat de gemeente te Toegoe uit Portugeesche Christenen bestaat, en dat zij eene dochter is van de voormalige Portugeesche gemeente te Batavia; doch hare geboorte vermeldt hij niet.

Het was na de verovering van Malakka — de laatste bezitting der Portugeezen in den Indischen Archipel, met uitzondering van Noord-Timor, — door de Nederlanders in 1641,

dat vele inlandsche Christenen en afstammelingen van Portugeezen, van dáár en van Goa, Macco, Cochin, St. Thomas, Malabar, Coromandel en Ceylon, zich naar Batavia begaven. Deze lieden verstonden het Portugeesch of uitsluitend, of beter dan eenige andere taal. Om hen in de Gereformeerde leer te onderwijzen en bij de Gereformeerde Kerk in te lijven, was het daarom noodig, dat de leeraars zich van de Portugeesche taal bedienden. Deze lieden behoorden bijna allen bij de Roomsche Kerk, want in Malakka was in 1684 het aantal Roomsche bekeerlingen van Portugeezen, nog zesmaal zoo groot als dat der Protestanten.

Ten behoeve van deze ingekomen Portugeesche bekeerlingen en afstammelingen der Portugeezen, ontstond er te Batavia in 1633 eene afzonderlijke Portugeesche gemeente, die in 1816 met de Maleische gemeente is samengesmolten. Alzoo in 1633 ontstaan, werd in 1651 besloten, dat zij een eigen kerkgebouw zou hebben, aan de Westzijde van de Groote Rivier te Batavia, in den tuin van den toenmaligen Gouverneur Generaal K. Reinierz, die van 1650 tot 1653 regeerde. Deze kerk werd den 11^{den} Juli 1678, onder het bestuur van den Gouverneur Generaal R. van Goens, in gebruik genomen, en was tevens beschikbaar voor de Maleische gemeente. In Januari 1808, hetzelfde jaar, waarin haar laatste leeraar, Abraham Antonie Engelbrecht, stierf, werd deze kerk door een fellen brand, die door onvoorzichtigheid van Chineesche werklieden ontstond, vernield.

De Portugeesche gemeente heeft van 1633—1808 vier en veertig predikanten gehad, waaronder vooral beroemd zijn: Joam de Fereira d' Almeida, geboren te Lissabon, Johan Mauritz Mohr, een Duitscher, Jacobus op den Akker, en Augustinus Thornton, de jongere, die, ten behoeve van hunne gemeentelieden, vele boeken en Overzettingen in de Portugeesche taal geschreven hebben. Van 1688—1705 waren er in de Portugeesche gemeente, volgens d'Outrein, 4000 lidmaten aangenomen, zoodat zij dan in 1705 ook drie eigen leeraars had.

De Portugeesche taal, die de leden van deze gemeente on-

derling als conversatie-taal bezigden, wordt „plat en bedorven” genoemd. De predikanten, die de zuivere Portugeesche taal gebruikten, werden niet verstaan. Vandaar de vermaning aan deze Bataviasche gemeente, dat „ze zuiver Portugeesch moest leeren, om haar predikanten te kunnen verstaan. Het lage Portugeesch toch, dat men sprak, was geheel ongeschikt, om er de Goddelijke waarheden in uit te drukken.” En toen de Regeering bij het verval der Portugeesche gemeente van Batavia in 1778, naar de oorzaken daarvan vroeg, was het antwoord: „dat er voornamelijk twee redenen samenwerkten: 1° de verbastering der taal, en 2° de verminderde achting, die de Portugeesche Christenen genoten.”

Uit deze gemeente te Batavia nu, heeft de Christengemeente te Toegoe haren oorsprong. Toegoe beteekent in de Soendaneesche taal: paal, pilaar, grens, grenssteen. Ongeveer 10 jaren geleden werd dan ook op het erf van den Inlander Drahim, in de kampong of buurt Ringas, zeer nabij de Toegoe-rivier, tamelijk diep onder den aangeslipten riviergrond, een groote beschreven steen gevonden. Spoedig trok deze vondst de aandacht van het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia. Men hoopte door middel van dien steen eenige inlichtingen op wetenschappelijk gebied te erlangen. De verbeelding trok reeds een grenslijn van het Toegoe alhier naar het Toegoe aan den voet van den Mëgamedoeng, een berg in het Buitenzorgsche gelegen. Weldra werd er een afschrift van dien steen genomen en dat aan Prof. H. Kern te Leiden opgezonden, om het te ontcijferen, en deze geleerde zegt daarvan: „De letters vertoonen de zuiverste Wëngi-type. Zoowel „deze omstandigheid als het feit dat de inscriptie gewijd is „aan Purnawarman, gelijk de opschriften van Tjampea en „Djamboe, wettigen de gevolgtrekking, dat ze met de twee „laatstgenoemden tot de oudste ons bekende gedenkteekenen „van 't Hinduïsme op Java behoort. Op palaeographische „gronden, zou ik de vervaardiging van alle drie niet later „durven stellen, dan in 't laatst der 4de of het begin der 5de „eeuw van onze jaartelling.” De belangstellende geschied- en

taalvorschcr kan de ontcijfering van het opschrift van dezen steen en hetgeen Prof. Kern verder van den dichter zegt, lezen in de „Bijdragen tot Taal- Land- en Volkenkunde van Ned. Indië IV, volgrees 10.” Voor ons doel zij het genoeg op te merken dat de steen ons omtrent het Toegoe van vroeger eeuwen niets te leeren of te denken geeft, en dat de steen voor de inlandsche niet-Christenbevolking reeds een voorwerp van vereering en aanbidding geworden is. Alom toch bespeurt men in Indië de waarheid van het schoone gedicht op de inlandsche bevolking:

„Helaas, de erinnering verloren
 Van wat hij was en wezen moest,
 Laat hij de taal des waanzins hooren,
 Heeft hij zijn Eden zelfs verwoest.
 Verlokt door 't beeld der fantasië,
 Die 't vuur der oosterzonne blaakt,
 Buigt hij voor 't levenloos de knië,
 Waarnit hij zelf zijn Goden maakt;
 En door 't instinkt naar God gedreven,
 Vindt hij in stroom en luchtgebied
 De Schepslen van zijn Schepper leven,
 „Maar vindt alleen den Schepper niet.” ¹⁾

Toegoe ligt in het Becassische en behoort tot de afdeling van de Assistent Residentie Meester Cornelis. Van Batavia kan men de gemeente langs twee wegen bereiken. De eene weg loopt over Rawa-Bangké voor het prachtige huis heen van den afgetreden Minister van Koloniën, dat thans voor de geringe som van f 15000 het eigendom der Regeering geworden is, om het tot een verblijf voor de Militairen in te richten. Deze weg leidt eerst door schoone tuinen en landerijen, en vervolgens door zeer vruchtbare rijstvelden, terwijl de blauwe bergketen met den altijd rookenden vulkaan op den Gede, die de scheiding van de Residentie Batavia en de Preanger-Regentschappen uitmaakt, zich aan de rechterzijde verheft. Op

¹⁾ H. J. Schimmel, Christus en de volken.

het land Tjakoeng, waar zich eene kleine inlandsche Christengemeente bevindt, aan de goede zorg van Br. Albers, zendelingleeraar op Meester Cornelis, toevertrouwd, verlaat men bij paal 15 (een paal is 16 minuten gaans) dezen schoonen rijweg naar Krawang en slaat links een zijweg in, die door lage, doch zeer vruchtbare rijstvelden voert, en na 7 palen op dien grijzen kleiweg afgelegd te hebben, komt men bij de steenen Christenkerk te Toegoe, in het midden der gemeente, aan de rivier van Toegoe, 16 $\frac{1}{4}$ paal van Meester Cornelis.

De tweede, en thans vrij algemeen gekozen weg, is met den spoortrein van Batavia naar de nieuw aangelegde, fraaie haven van Tandjong Priok. Van dáár leidt een tamelijk goede zandweg tot aan het schoone landgoed Tjilintjing. Hier verlaat men het zeestrand, gaat rechtsaf over den welvarenden passer (markt) en na drie palen van het genoemde landhuis, landwaarts in te hebben afgelegd, heeft men de Kerk van Toegoe bereikt.

Deze weg voert langs vele vervallen tuinen en landhuizen van de Stichters en Bevestigers van het Nedorlandsch Bestuur over het schoone Java. Die vervallen steenen poortpilaren aan de eens zoo sierlijke tuinen; die oude lanen met hare dikke boomen aan beide zijden, wier takken als tot een gewelf zijn ineengegroeid, welke leiden naar de vervallen landhuizen of de plaats, waar voormaals die huizen stonden, en die thans door Chineezen of inlanders zijn ingenomen, — zij zijn zoo vele mijlpalen op dien weg, die ons het veranderlijke en vergankelijke van alle aardsche schoonheid influistert en herinnert aan het woord van den Prediker: „IJdelheid der ijdelheden, het is al ijdelheid.” Hoe menig gesprek in de Hollandsche of Fransche taal, is onder de schaduw dier boomen aldaar — thans zoo eenzaam en schaars door Hollanders bezocht — gevoerd, over de belangen van den dag, over Nederland, misschien ook wel over de belangen der eeuwigheid, — te midden van den weligen Oosterschen plantengroei en de reukofferende bloemen, terwijl het oog achter de woning rustte, op den blauwen waterspiegel der Javazee, — door de

stralen van de ondergaande zon verguld — wier golfslag brak op den voet der tuinen.

Het was ook over dezen laatstgenoemden weg, dat de overledenen in de Christengemeente te Toegoe, naar hunne laatste rustplaats op den doodenakker te Batavia werden vervoerd. Een eigen Kerkhof had die gemeente toen nog niet. Het moet een vermoeiende tocht geweest zijn voor de dragers van den doode en zijne naastbestaanden, die het lijk volgden, in den gloed van de verzengende Ooster-zon. Rijtuigen zal die jeugdige nederzetting van Christenen te Toegoe wel niet rijk geweest zijn. Maar laat dominé Thornton van Batavia het ons zeggen. Wij lezen dienaangaande:

„Donderdag den 7 October 1688 na den middag Extraord^t „vergadering. Absent d' h^r Gouverneur Generaal door indis- „positie (dat was toen J. Camphuys) d' heer directeur Gene- „raal Anthomohurdt en wijders nog door indispositie d' hee- „ren Jacob Pits en Lieder Lauw.”

„Is gelezen het navolgende extract uijt de resolutiën op den 6 September in kerkerade genomen sijnde, lujdende aldus:

„Ds. Thornton met sijn gedeputeerde rapport doende van „den toestand der Christenen en ledematen wonende op Tohoe „(Toegoe) verhaalt onder anderen dat deselve versogt hadden „om een stuk lands tot begravinge van haar doden omtrent „haar residentie plaats te mogen van de E. Comp^e erlangen, „die sijn genootsaakt sijn met groote moeijten herwaarts te „brengen om ter aarde te bestellen, wort geresolveert dit „haar versook de hooge regeringe voor te dragen, en haar „E. E.^r gunstige dispositie daar over op het nedrigst te ver- „soeken.

„Geles. mede verstaan is, heeron heemraden te qualificee- „ren, om voor de inlantse Christenen op Toehoe (Toegoe) „wonende een bequaam stuck lants tot een begraafplaats uijt „te soeken, en onder onse nadere approbatie te appropriëre.”

De Christen-gemeente te Toegoe schijnt in 1678 onder den predikant Melchior Leydekker, die van 1678—1701 predikant van Batavia en eigenaar van het land Toegoe was, ontstaan

te zijn. Hoewel het bewijs voor dit beweren nog niet uit het archief te Batavia is te voorschijn gekomen, zoo pleit toch de aanvraag in 1688 om een eigen begraafplaats voor hare leden, wel tot staving der waarheid van deze mondelinge overlevering.

M. Leydekker was in den jare 1675 door de Classis van Walcheren uitgezonden. Te Batavia aangekomen, werd hij na een tochtje over Java gedaan te hebben in het belang der hoog Maleische taalstudie, in 1678 als vast leeraar van Batavia werkzaam gesteld. Hij wordt een zeer geleerd man genoemd met een zachtzinnig karakter. Uit het archief te Batavia blijkt echter niet, op welke wijze hij eigenaar van het land Toegoe is geworden. Het is moeilijk aan te nemen, dat hij dit land zal gekocht hebben. M. Leydekker toch was benevens theologant ook gepromoveerd in de medicijnen, en Toegoe ligt in een lage, moerassige landstreek van groote uitgestrektheid, niet bekoorlijk en verstoken van goed drinkwater. In den drogen tijd — Oost-mousoon van April tot October — vooral is het water slecht, het heeft dan een onaangename reuk en kan dan door hen, die niet aan dat water gewoon zijn, ongekoekt niet zonder schadelijke gevolgen voor de gezondheid gedronken worden. Het is echter mogelijk, dat dit vroeger beter was dan thans. Bovendien waren onze voorouders meer gehard en minder fijn gevoelig tegenover de natuur dan het tegenwoordig geslacht.

Het is echter bekend, dat na de verovering van Jacatra door de Hollanders, de omstreken van Batavia, langen tijd zeer onbevolkt bleven en de gronden grootendeels braak lagen. De O. I. Compagnie stelde alles in het werk, om daaraan een einde te maken en had tot stelsel aangenomen, die landen, vooral wanneer zij eenigszins ver van de stad lagen, aan hare Europeesche dienaren en zelfs aan inlandsche hoofden, als eene belooning voor door hen bewezen diensten, ten geschenke te geven, dan wel tegen een geringen koop prijs af te staan. De erflater van Depok, Cornelis Chastelein, geboren Amsterdamer, ordinar lid in den Raad van Indië te Batavia, ont-

ving bij donatie-brief van de E^d Hooge Regeering het land Mampang, in de geconquestreerde landen van de toenmalige Jacatrasche Bovenlanden gelegen, ten geschenke, en in 1712, werd hem door de Regeering het aangrenzend land Karangjanjer aangeboden, zonder te letten — naar het schijnt — op de rechten van de toenmalige bewoners dier landen.

M. Leydekker nu was gehuwd met Antonia van Riebeek, en mitsdien zwager van het toenmalige lid in den Raad van Indië en Ouderling in den Kerkeraad te Batavia, Abraham van Riebeek, later van 1709—1713 Gouverneur Generaal. Hij was een man met een warm hart voor de cultures of veldbouw. Woeste gronden in het vruchtbare Indië te zien, deed hem pijnlijk aan. Onder zijn bestuur begon men in de omstreken van Batavia dan ook koffic te planten. Het is alzoo heel wel mogelijk, dat door zijnen invloed aan M. Leydekker het land Toegoe als een geschenk is gegeven, opdat deze dáár in de stille eenzaamheid zijn hoog Maleische Bijbelvertaling zou kunnen voltooien, waarop de toenmalige kerkeraad van Batavia sterk aandrong en deze hem daartoe den predikdienst verlichtte. Anders evenwel was er in Gods raad geschreven: toen Leydekker met deze Bijbelvertaling te Toegoe gevorderd was tot Efeze 6:6, overviel hem de dood, den 16 Maart des jaars 1701, on Petrus van der Vorm voltooide, bij zijnen predikdienst, dat werk en was daarmede reeds in October 1701 gereed.

De Christenen te Toegoe en Batavia verhalen, dat zich rondom Leydekker te Toegoe spoedig een getal van 800 Christenen van de Portugeesche gemeente te Batavia vereenigd heeft. Deze mondelinge overlevering is zeer wel aannemelijk. Leydekker was rijk gehuwd; zijne vrouw bezat een aantal slaven, die op Toegoe, het eigendom van Leydekker, werden werkzaam gesteld. Zijne vrouw, zuster van den heer A. van Riebeek, beminde even als deze, den landbouw. Er heerschte alzoo te Toegoe spoedig eene zekere welvaart, die elders nog niet bestond. Toegoe, in de nabijheid der zee, bood in dien tijd ook meer veiligheid aan, dan de landen boven

Batavia gelegen, en Leydekker kon niets beter verlangen, dan een nederzetting van Christenen om zich. Het Christendom immers bevat ook den uitwendigen zegen van meerdere veiligheid en bescherming voor personen en goed. „De zeelieden” — zoo sprak eens de Colonel van het Wachtschip te Batavia, de heer C. van S., een conservatief Christen — „de zeelieden, die in vreemde wateren landen en volken ontdekken, willen wel gaarne met een boot van het schip aan wal gaan, als ze weten, dat het Christendom op dat land gevestigd is, of dat er zendelingen werkzaam zijn; doch zij blijven liever op hun schip, als de leer van Jezus op dat land nog niet gepredikt wordt.” En het antwoord op de mededeeling van die ervaring tot den Colonel was: „Zoo was het woord des Heeren van Saulus tot Ananias dus van een rijke betekenis, want zie, hij bidt.”

Bovendien stond M. Leydekker in hooge gunst bij de Regeering. Het kan daarom geen verwondering wekken, dat de gemeente te Toegoe reeds in 1689, in dat noodlottig jaar van Kapitein Jonker, een inlandsch school- en catechisecormeester had, Domingo Pietersen genaamd, die in onduidelijk Portugeesch correspondentie had met den Raad van Indië, in zake van Kapitein Jonker. In de woning van dezen Onderwijzer en Godsdienstleeraar, bevond zich ook een inlandsche sergeant, Jansen genaamd, die als meenedige eene zeer verraderlijke rol speelde ten nadeele van Kapitein Jonker.

Deze Jonker was afkomstig uit de negory Toemalehoe op Manipa, een eilandje tusschen Boeroe en Kelang, ten N.W. van Ambon gelegen. ¹⁾ Door zijn heldhaftig en beleidvol gedrag, verwierf hij den rang en titel van Kapitein over een onchristen Amboneesche compagnie soldaten en hij was door de Indische Regeering met eerepenningen en een gouden keten vereerd. In den oorlog met Bantam, in 1682, voerde hij het bevel over 423 inlandsche soldaten. In dien oorlog had Kapitein Jonker den moed, om de Indische Regeering te wij-

¹⁾ Mr. v. d. Chys. Tijdschrift van Ind. T. L. en V. d. XXX 1884.

zen op het treuzelen of liever niets doen van Majoor de St. Martin, die vijf maanden met een vloot voor Bantam lag zonder iets van belang uit te voeren. De Majoor de St. Martin werd door de Indische Compagnie terug geroepen en door Kapitein Tack vervangen.

Deze daad kwam Kapitein Jonker duur te staan. Toen later, den 28sten Augustus 1685, de St. Martin niet alleen tot lid in den Raad van Indië, maar ook tot leger-Kommandant was benoemd, rustte hij niet voor dat hij zijn wrok aan Kapitein Jonker had bekoeld en deze ten val had gebracht. Hij wist Jonker als een oproerling en verrader bij den Gouverneur Generaal J. Camphuys, die in 1684 Speelman, in wiens gunst Jonker deelen mocht, opvolgde, te brandmerken en een oorlog tegen hem uit te lokken, waarbij de inlandsche sergeant Matthijs Jansen en de inlandsche catechiseermeester van Toegoe, Domingo Pietersen, de St. Martin van dienst moesten zijn.

Kapitein Jonker woonde in die dagen rustig op Maroenda, Noord-Oostwaarts zeer nabij Toegoe gelegen. Zijne rust was echter van korten duur. Op den 24sten Augustus 1689, in de nabijheid van Tandjoeng Priok, kwam het tusschen Jonker en de Regeering tot een gevecht, bij welke gelegenheid hij een sabelhouw van den luitenant Holscher op het voorhoofd ontving, waardoor hij viel en onmiddellijk door toeschietende soldaten werd afgemaakt. Niet minder dan 124 dooden bleven op het slagveld liggen, en later werd nog aan verscheidene werkelijke of gewaande volgelingen van Jonker het hoofd voor de voeten gelegd.

Kapitein Jonker was Mohammedaan. Onder zijne naaste bloedverwanten telde hij echter Christenen. Wij lezen van den neef van Jonker, Sawarga, dat deze te Ambon tot het Christendom was overgegaan „op het bogeeren van den vader (broeder van Jonker) „en Vrunden.” In Mei 1671 kwam deze Sawarga te Batavia, waar C. Jansz. Speelman, in 1681 tot Gouverneur Generaal bevorderd, welken rang hij bekleedde tot 1684, zich zijner aantrok, en hem met medeweten van de

Hooge Regeering, ter schole zond. Want „bij monde” werd door die Regeering gecondescendeert desen Sacharias „Sawarga, „bij continuatie van goet comportement, om bijzondere redenen en ten insigten van zijn familie en Vrunden, van de tijd „off, dat hij onder de educatie van zijn Ed. (Speelman) was „aangenomen, eenig maandelijcx tractement van des Comps. „wegen toe te leggen; en dat men zijn Ed. voor die zorgen „en opvoedinge mede ten tijde wederom elders mede zoude „reguleren.”

Sawarga werd sedert „bevonden van een geseggelijk en geschikt naturel, als modeste ommeganck en naarstig in het „waarnemen van de onderrichtingen, die hij successieve heeft „ontvangen, mitsgaders ook in 't spreken, lezen en schrijven „van de Duijse (Hollandsche) tale, alsmeede in de teecken- „konst redelijk prompt geverseert.” ¹⁾

Wij konden dit kort verhaal uit de geschiedenis van Kapitein Jonker moeielijk verzwijgen, omdat het met Toegoe en een heerschend bijgeloof onder de bevolking aldaar en te Batavia, in het nauwste verband staat. Prof. Veth vergist zich echter in zijn „Java”, III deel, bladz. 68, als hij, op het voetspoor van anderen, Toegoe als de plaats opgeeft, waar het oproer door Kapitein Jonker is verwekt, evenzeer als wanneer hij hem als een schuldenaar voorstelt. Kapitein Jonker heeft zeker, vooral in den laatsten tijd van zijn leven, niet voorzichtig gehandeld; maar allen, die de studie van Mr. v. d. Chijs over Kapitein Jonker, hier in de noot vermeld, lezen, zullen de gedachten van den Nederlandschen dichter in hun harte voelen opkomen:

„Eeuw van wijsheid, van ontwikkeling!

„Eeuw van waanzin, overprikking!

„Wat wischt eens de vlek van bloed

„Klevende aan uw dierste telgen;

„Wat zal al uw schulden delgen,

„Als ge eens Christus naadren moet?

¹⁾ Mr. v. d. Chijs t. a. p.

„Zij 't dit woord ten jongsten stonde:
 „Heer! wij dwaalden ver in 't ronde,
 „Zegen neder, dolens moé; —
 „Maar bij 'tkeeren onzer krachten,
 „Rezen we opwaarts en we brachten
 „Lammren aan uw kudde toe.”¹⁾

Dat het zoo zij!

In de onmiddellijke nabijheid van Toegoe, aan de grens van het eigendom van den inlandschen Christen Braune, vindt men Kampong Mangga, waar nog steenen overblijfselen aanwezig zijn van het woonhuis van Kapitein Jonker, benevens een gemetselde put: „Soemoer Jonkeran” genaamd, welke een soort van heiligheid bezit. Het volksgeloof heerscht, zelfs ook onder eenige Christenen te Toegoe, dat Kapitein Jonker niet gesneuveld, maar op eene geheimzinnige wijze verdwenen is, en dat volwassen personen bij dien put, de twee bekende noodzakelijke behoeften verrichtende, terstond ziek worden, en zeker sterven. Is het een kind, minder bekend met de overgeleverde historie, dan wordt het wel ziek, doch Jonker verleent het vergiffenis van de doodstraf. De put wordt door de nabijzijnde bewoners goed schoon gehouden, daarop toch is Kapitein Jonker zeer gesteld. Het water uit dien put wordt met voorliefde gedronken.

Omstreeks twee paal ten Oosten van de nieuwe haven te Tandjoeng Priok, loopt de weg naar Tjilintjing en Toegoe over een klein landgoed, „Kampong Pejonkeran” genaamd, waar men dicht bij het zeestrand nog steenen overblijfselen vindt, ter plaatse waar Kapitein Jonker een „Seban” of optrek had. Ook deze ruïne, met bijbehorenden waterput, staat in eenen heiligen reuk, bij de daar in den omtrek wonende bevolking, en de straffen hierboven bij woonhuis en put vermeld, treffen de overtreders der reinheid — 't zij visschers of wie ook — kinderen weder uitgezonderd.

---

¹⁾ H. J. Schimmel: Christus en de volken.

Te Toegoe onder de thans nog levende Christenen bevindt zich eene Engeltina Quiko. Zij zal thans den ouderdom van 76 jaren ongeveer bereikt hebben. Zij geniet het voorrecht, vooral bij Oosterlingen zoo hoog gewaardeerd, van kinderen en kleinkinderen om zich te zien. Van hare zonen is er één op voorstel van den hulpprediker aan de Regeering, ongeveer tien jaren geleden, als Catechiscermeester en Krankbezoeker werkzaam gesteld. Hij geniet daarvoor een tractement van Regeeringswege van f 15 's maands. Haar oudste zoon is wijkmeester in de gemeente te Toegoe en tevens Onderopzichter over het aan Toegoe grenzende land Tjilintjing. Beiden zijn met meisjes uit de Christengemeente van Depok gehuwd. De moeder, de oude Engeltina, zou nimmer de Godsdienstoefeningen, of het Heilig Avondmaal verzuimen. Het huis Gods is haar immer dierbaar. Slechts krankheid kon haar des Zondags beletten het Huis des Heeren in te gaan. Hare kinderen volgden haar voorbeeld. Volgens mededeeling nu van deze vrouw woonden de Christenen te Toegoe vroeger meer verspreid, tot zelfs in de nabijheid van Tandjoeng Priok. Des Zaterdagts kwamen die verst afwonende Christenen gewoonlijk naar Toegoe, om des Zondags de Godsdienstoefening bij te wonen. Te Toegoe was eene school voor Christenkinderen, waar nog in haren jeugligen leeftijd alle onderwijs in de Portugeesche taal werd gegeven. Zij heeft tot aan haren vrouwelijken leeftijd die school bezocht, bij de onderwijzers Tonie en Minggo. Later werd door Minggo alle onderwijs in de Maleische taal gegeven.

De gemeente te Toegoe heeft reeds vroeg een school- en kerkgebouw gehad. Meer dan waarschijnlijk bevat de mondelinge overlevering de waarheid, dat M. Leijdekker de Stichter van school- en kerkgebouw aldaar is geweest. Wij hebben reeds opgemerkt dat de inlandsche onderwijzer en catechiseermeester aldaar, Dominggo Pietersen, in 1689 in Portugeesch jargon, correspondentie had met de Regeering. Het schijnt echter, dat na den dood van M. Leijdekker en het gebeurde met Kapitein Jonker, de Christengemeente spoedig in verval

is gekomen, en dat er volksverhuizingen hebben plaats gehad. Althans in een stuk in het archief te Batavia aanwezig lezen wij:

„Gelesen zijnde Extract resolutie van Heemraden over de „vernieuwing van het hujs op Toegoe voor den Leermeester „ter voldoening van het requisit deser vergadering van 10 „Augs. jo. leden: is verstaan de aangetoonde totale vernieu- „wing uijt te stellen tot dat men van Kerkeraad schriftelijk „Berigt sal sijn off het getal der Christenen te dier plaatse „sulx wel vereischt.

„Vrijdag den 3° September 1723. Ordinary vergadering, „absent de Heer Directeur Generaal.”

„Voorts op het requisit ter notul deser vergadering van „den derden deses ingekomen sijnde berigt, bij Extract ker- „kelijke resolutie, gedateerd 20 dito over de reparatie van „het hujs voor den Leermeester op Toegoe itm. een rol der „Ledematen, verdere Christenen en schoolkinderen ten getale „van honderd drie en tsestig personen aldaar bescheyden, dog „ter kerke off scholen niet compareerende, is verstaan op den „voorstel van voormelden Kerkeraad over die plaats en de „Christenen aldaar nadere informatie te laten nemen door „kerkelijke gecommiteerden en een schoolarch.” (onderwijzer.)

„Vrijdag den 24 September 1723

„Ordinary vergadering.”

Die „informatie” schijnt goed uitgevallen, want wij lezen:

„De verbouwing van dit hujs toegestaan bij Extract uijt „de resolutie genomen in Kerkerade op Maandag den 10 Oc- „tober 1723, in mate van noodzakelijkheid.”

Het is niet onmogelijk dat de „informatie” tusschen den 24 September en 10 October aan het licht heeft gebracht, dat zich te Toegoe meer dan 163 Christenen bevonden, want in 1735 deed de gemeente van Toegoe een verzoek om den wederopbouw van het school- en bedehuis tot oefening van den Godsdienst, met de opgaaf van 248 Christenzielen. Het is moeilijk aan te nemen dat in de 12 jaren, die tusschen 1723 en 1735 liggen het geringe zielental met 85 zou ver-

meerderd zijn. Het stuk hierop betrekking hebbende luidt:

„Vrijdag den 17 Juny a^o. 1735 voor de mid-
„dag ordinaire vergadering, absent de Heer van
„Bayen door indispositie.”

„Door den Kerkeraad bij een Extract nijt Haar Eerw. re-
„solutie van den 13 deser maand in voldoening aan het gere-
„solveerde kerk-vergadering op den 11 Majj bevoorons aange-
„schreven werdende de noodzakelijkheid tot den weder opbouw
„van het School- en Gebedenhuys tot oefening van den Gods-
„dienst bij de gemeente op Toegoe ingevolge van het versoek,
„dat daar om door deselve gedaan is, aangesien aldaar gevon-
„den werden 19 ledematen, 134 gedoopte bejaarde, 64 gedoopte
„kinderen beneden de 14 jaren, en 17 ongedoopte, zoo is alsnu
„verstaan dit een en ander te laten voortgang werdende, en
„dienvolgende aldaar ook weder te doen plaats en een Leer-
„meester tot het onderwijzen van de kinderen en het oefenen
„van den Godsdienst, mits dat de onkosten tot de voors:
„extractie in diervoege als mogelijk zullende moeten gehouden
„werden als dat bij den aanleg heeft plaats gehad.”

De kosten moesten zooveel mogelijk bestreden worden op dezelfde wijze als bij de stichting der school en kerk van die gemeente had plaats gehad. De stukken van deze stichting zijn nog niet in het archief der Regeering te Batavia gevonden, en bij het Kerkbestuur daar ter plaatse berust niets over Toegoe, dan dat nu en dan een predikant van Batavia naar Toegoe ging om Doop en Avondmaal te bedienen.

Het is zeer wel mogelijk, dat er onder het Bestuur van den Gouverneur Generaal Mr. H. W. Daendels, van 1808—1811, belangrijke en voor de geschiedenis kostbare stukken zijn verloren geraakt. Deze Landvoogd toch doemde karren vol geschreven stukken ten vure, terwijl de Openbare Macht moest zorgen, dat er geen beschreven bladen in iemands handen kwamen.

Men leest ook, dat in 1780 de boedel van den Oud-schepen Johannes Wassenberg onder administratie van de Weesmeesters te Batavia was gekomen. Deze verzochten de helft van

het land Tjilintjing te mogen verkoopen „met continuatie van de privilegiën en gerechtigheden tot dato dezès 22 Aug. 1780 van bovengemeld land geaccroceerd met eene bijgevoegde vrage of een onchristen tot koper mag worden geadmitteerd, aangezien de eigenaren verplicht zijn de Kerk op Toegoe te onderhouden.”

Hierin is bewilligd, 22 Augustus 1780, en is geantwoord dat de verkoop „schoon publiek moetende geschiede, geen gevolg zal mogen nemen aan eenig onchristen en de koper verplicht zal blijven de Kerk op Toegoe met den eigenaar van de overige helft in een behoorlijken staat te onderhouden.”

Bij Resolutie 27 Juli 1802 leest men weder, dat Mr. J. C. Schultz eigenaar was van de helft van het landgoed Tjilintjing en dat deze verzocht het te mogen verkoopen met het daaraan gehecht privilegie tot het houden van een Bazaar.

Hierin werd bij bovengenoemde resolutie bewilligd onder bepaling dat de verkoop niet zou mogen geschieden aan eenig onchristen en de koper verplicht en gehouden zal blijven de Kerk op Toegoe met den eigenaar van de overige helft, in een behoorlijken staat te onderhouden. „En mitsdien” — zoo leest men — „in zelve voegen ten dien opzichte als den verkoop van de helft van gemeld landgoed bij besluit dezer Regering van 22 Aug. 1780 aan het collegie van Weesmeesters is toegestaan geworden.”

Waarop deze bepaling berust is niet bekend. In oude koopbrieven, bij den Raad van Justitie te Batavia, van het landgoed Tjilintjing wordt nog wel gewag gemaakt van een oude vervallen steenen Kerk op het land Toegoe; maar uit den koopbrief van den tegenwoordigen eigenaar van het land Tjilintjing, den Chinees Oey Hok Tjiang, blijkt, dat deze onder geene enkele verplichting ligt ten opzichte van de Kerk te Toegoe. Misschien hebben de eigenaren van het land Tjilintjing zich onder het Engelsch tusschen-Bestuur van 1811 tot 1815, gedragen, alsof er geene bepalingen dienaangaande bestonden.

De „wederopbouw” van de school en kerk te Toegoe, waartoe den 17 Juni 1735 was besloten, bereikte ultimo 1737 hare voltooiing. De dag harer inwijding was aanstaande. Er werd dus op „Vrijdag den 29 November 1737 voor de middag,” op eene „ordinaire vergadering,” waarbij „absent” was „den Eerw. Raad ordinair Johannes Vredens door indispositie,” het volgende besloten:

„Buyten alle hetwelke Haar Eerw. nog komende te ver-
„soeken, dat een predikant in de Portugeesche gemeente Dirk
„Joan Van der Tijd voor zijne particuliere mogt werden ge-
„permitteerd, na voorloop van het quade saijsoen, de nieuwe
„kerk op Toegoe voorm: te mogen gaan inwijden; zoo is naar
„overweging van het een en ander goedgevonden in de ver-
„soeken en den voorstel van Haar Eerw. te consenteeren de
„voorsr: predikatiën ten getale van 1000 exemplaren onder
„de correctie van gem: predikant Wenting of een ander, aan
„wie zij dat zullen willen defereeren, te laten drukken, en
„eenige kerk, school, en vraagboekjes, in zooverre men die
„aan handen heeft tot onderwijs der jeugd in onze Godsdienst
„en tale, ten dienste der gemeente op Tougou (Toegoe) te laten
„strekken, mitsgaders aan den predikant Van der Tijd na-
„volgens zijn versoek ook te permitteeren om in de nieuwe
„kerk ter voorsr: plaatse na verloop van het regensaijsoen ¹⁾
„de eerste predikatie te mogen doen, en deselve op die wijze
„inwijden”

Alzoo werd de nieuwe kerk te Toegoe in 1738 door den

---

¹⁾ Even als thans was het — naar het schijnt — ook toenmaals, namel. dat Toegoe in den regentijd moeilijk of niet te bereiken was. Vooral is dat in de maanden van December tot April het geval. Wanneer de rijstvelden in de bovenlanden, d. i. in de landen bergopwaarts gelegen, in November genoegzaam water hebben ontvangen, om in de maanden October, November en December met padi (rijst) te beplanten, dan laten de landeigenaren het water door de leidingen, die met sluiszen voorzien zijn, naar beneden vloeien en dan is Toegoe niet zelden als een eiland in Zee, van geen enkele zijde bereikbaar, zonder een half mans lengte door hot water te baden.

predikant der Portugeesche gemeente te Batavia D. J. Van der Tijd ingewijd. Het onderwijs in de Hollandsche taal echter, waarvan in de resolutie boven vermeld sprake is, schijnt luttel vruchten gedragen te hebben, of, indien het vruchten heeft afgeworpen dan zijn ze voor deze gemeente verloren gegaan, want behalve eenige verminkte Hollandsche woorden in de Portugeesche taal, die de christenen daar nog dagelijks onderling bezigen, is de Hollandsche taal in de Toegoesche gemeente geheel onbekend.

Deze nieuwe kerk te Toegoe, had een kortstondig bestaan; want met de Chineesche onlusten in 1740, onder het bestuur van den Gouverneur Generaal A. Valckemier van 1737—1741 werd zij „gedestruëerd.”

Dan, wederom zou zij uit haar verval verrijzen. In Juli 1744 wendde Justinus Vink, landdrost der Bataviasche Ommelanden en eigenaar van het land Tjilintjing, zich met het volgende request tot de Regeering:

„Aan Zijn Hoog Edelheijd, den Edelen Groot Agtbaare en Welgeboren Heere Gustaaf Willem Baron van Imhoff ¹⁾ Gouverneur Generaal, ende

De WelEdele Heeren Raden van Nederlands India.”

„Geeft med diep respect te kennen Justinus Vink, drossaart der Bataviase ommelanden, dat hij suppliant genegen „is op eijge kosten op Zijn agterland, gelegen aan de rivier „Toegoe een kerk te bouwen schuijns over daar bevorens er „een gestaan heeft, nevens een leermeester aldaar te plaatsen, „verders wat daar aan dependeert te besorgen tot best van „de Christen gemeente die zoo wel daar als op de Groote „Maronde en Tjilintsing woonagtig zijn: en dewijl dat dit „alles niet en kan geschieden sonder Uw Hoog Edelhedens „permissie, dierhalven keert den suppliant med oodmoedig „versoek, dat aan hem sulx mag werden geaccondeert, en na

¹⁾ Deze was Gouverneur Generaal van 1743—1750 en kocht het land, Kampong Bahroe, te Buitenzorg.

„het voltooyen dier kerk aldaar gelijk bevorens het Heijlig
 „avondmaal mag gehouden werden tot verdere uijtbreijding
 „van die gemeente, hierop verhoope Uw hoog Edelhedens
 „Savorable dispositie.”

Bij resolutie van 10 Juli 1744 werd zijn verzoek reeds toegestaan. Zijn aanbod was ook zoo aannemelijk, dat het wel een spoedig antwoord van de zijde der Regeering waard was. Het was dan ook niet meer dan billijk, dat het verzoek van J. Vink, — misschien wel mondeling, want in het bovenvermeld request wordt er niet van gesproken — werd toegestaan, dat Johan Maurits Mohr deze kerk zou inwijden.

Op eene vergadering „in 't Stadhuijs te Batavia den 29 Augustus anno 1747” werd beraadslaagd „de kerk op Tjilintsing te laten inwijden, met dispositie over de predikantsbeurt aldaar”, als volgt:

„Door den Heer Gouverneur Generaal te kennen gegeven „zijnde, dat de nieuw gebouwde kerk op tsilingtsings vermeld „staande bij resolutie van den 10 Julij 1744 bijna g'absol- „veert en door den opbouwer derselve, den oud-drossaart „Justinus Vink versogt was, dat dies inwijding althans mogte „geschieden door den predikant in de Portugeese gemeente „alhier, Johan Maurits Mohr ¹⁾; zo wierd goedgevonden „daarmede te laten voortgaan, en ook nog verstaan, teffens „vast te stellen, dat den godsdienst in gem^{te} kerkbeurt zal „moeten verrigt werden so wel in de maleijde als Portu- „geese tale, en voorts nog te approbeeren, de verkiezing van

¹⁾ Johan Maurits Mohr, geboortig van Eppingen in den Pfalz, was gedurende 38 jaren pred. te Batavia. Hij staat als een bekwaam sterrekundige bekend. Hij had een sterrewacht te Batavia, welke hem 80000 rijksdaalders moet gekost hebben. Bij de inwijding van het Seminarium te Batavia, den 2^{en} November 1745, hield hij in de Portugeesche Binnenkerk eene redevoering in keurig Latijn „over de voortplanting van het Christelijk geloof in de Indische gewesten.” Van dit Seminarium was hij Rector tot 1755; Hofstede zegt van hem: dat hij de geleerdste predikant van Indië was. Hij bezorgde ook eene betere vertaling van het N. Testament in de Portugeesche taal, die in 't jaart van 1772 werd gedrukt.

„Alexander Andries, om als krankbesoeker in ged^t kerk dienst
 „te doen, als daartoe door ged^t Vink aan den Kerkenraad, en
 „door deselve aan deese regeering voorgedragen werdende bij
 „Extract harer resolutie van den 4 dezer maand.”

„Batavia in 't Casteel dato voorsr.

„Gustaaf Willem Baron van Imhoff, enz.”

Justinus Vink spreekt in zijn request van Christenen, „die op Groot Maronda en Tjilintjing wonen.” Maar noch op Groot Maronda, noch op Tjilintjing, voor zoo verre het niet Toegoe genoemd wordt, is thans meer een enkele Christen woonachtig; allen wonen op het land Toegoe, dat thans voor een groot deel aan den eigenaar van Tjilintjing behoort.

Hij mocht de inwijding zijner kerk echter niet lang overleven. Spoedig zou in haar zijne plaats bij de prediking des Woords en de bediening des H. Avondmaals ledig staan. De Heere nam hem op uit deze strijdende Kerk in het beter Vaderland, dat hij klaarblijkelijk zocht. Uit alles wat wij van J. Vink weten blijkt, dat hij een voorstander van de uitbreiding des Christendoms onder de Mohammedanen en een wel-doener in het bijzonder van de inlandsche Christenen te Toegoe was. Niet alleen toch gaf hij den Christenen aldaar en in de omstreken woonachtig, eene school en kerk, maar hij stelde bovendien daarvoor ook fondsen ter beschikking. Wij lezen in een bewijsstuk in meergenoemd archief berustende, dat er op „Dinsdag den 10^{den} September a^o 1754, voor de middag Ordinaire vergadering” was, „absent den Heer Raad extra ordinair van den Velde, mits indispositie” (met onpasselijkheid), waar het ondervolgende werd „verstaan”:

„Nog wierd op de gedane vrage van welmelden Heer Directeur Generaal verstaan, om bij de Compagnie à deposito „tegens de rente van $\frac{1}{2}$ percento 's maands (*f* 6°/₁₀₀) te laten „voortloopen zekere somma van rd^s 1200 (rijksdaalders) door „den Drossaart deser stads ommelanden van . . . .¹⁾ in qua-

¹⁾ De naam is hier in het document niet meer leesbaar.

„liteit van meede executeur in den boedel van wijlen den
 „oud Drossaart Justinus Vink, blijkens vertoonde ordonnantie
 „de dato 15 September 1751, tegens dienselven intrest a
 „deposito in 's Comp^s Cassa gestelt, ten eynde daaruyt te
 „vinden het door den gem. overledene Vink, bij testament sub
 „dato 20 Aug^s 1746 voor den notaris Francimont en getui-
 „gen gepasseert, ¹⁾ toegelegde douceur van r^d 6 ter maand
 „tot onderhoud van den Leermeester ten dienste der kerke
 op Toegoe g'employeert werdende.”

Deze 1200 rijksdaalders zijn niet onder berusting van de
 Compagnie gebleven, want in de „Resolutien Batavia 1732 I”
 leest men:

„Vrijdag den 26 Maart A^o 1762.

„Ordinaire vergadering

„absent de Heeren Raden ordinair en extraordinair
 van der Spar en van Mijlendonk door indispositie.”

„Op het daartoe gedaan versoeck door den Heer raad extra-
 „ord^t Huijbert van Bazel, is verstaan aan zijn Ed. in quali-
 „teit als alleen overgebleven executeur Testamentair in den
 „boedel en nalatenschap van wijlen den oud drossaart der
 „Bataviasche ommelanden Justinus Vink, door diakenen deser
 „stad weder te laten uijtkeren zodanige r^d 1200 als door
 „gem. Vink bij testamente besproken zijn, dat op interest
 „zouden moeten werden uitgezet, om daaruyt te vinden het

¹⁾ Het mocht mij niet gelukken het document van 1746, waarvan hier sprake is, te vinden in de bergen van geschriften in het archief. De Heer Mr. van der Chijs, onder wiens beheer het archief staat, is in alle opzichten voorkomend en behulpzaam. Ontzaglijk veel heeft deze geleerde reeds tot verbetering van het archief gedaan. Maar wat vermag één man onder zooveel geschriften als zich daar bevinden? Wanneer hij eene hulpe van 4 of 5 geschikte personen onder zijne leiding had, dan zou nog zijn reeds gevorderde leeftijd niet toereikend zijn, om dat archief in behoorlijken staat te krijgen. Thans heeft hij niemand, die hem bij zijn overlijden kan opvolgen. Hoe wenschelijk toch zou het zijn in het algemeen belang, en voor de wetenschap, dat de Regeering onder zijne geoeffende hand, een of meer geschikte personen werkzaam stelde. Gepensioneerde personen zouden daarvoor tegen een zeer billijke tegemoetkoming wel te vinden zijn.

„andersints door desselfs erfgename te betalene maandelijks
 „onderhoud van r^{ds} 6 van een leermeester op het land Toe-
 „goe, en welke zomma van r^{ds} 1200 bevorens bij de Comp.
 „tegen $\frac{1}{2}$ pr^t op interest uijtgestaan hebbende in den voor-
 „leeden jaren volgens het besluit deser vergadering van den
 „10 September 1754 aan voorsch. diaconen met de daarop
 „verlopende interest afgelegd is geworden, te eynde dat mon-
 „tant weder ten voordeele van de meerm. Boedel in te ne-
 „men en uijt de revenuen van het gezegd Land te voldoen
 „het voorsch. maandelijks onderhoud aan een Leermeester op
 „hetzelve volgens de intentie van den overleeden J. Vink,
 „nadien de interessen van $\frac{3}{8}$ prct die diaconen maar gewoon
 „zijn 's maands te betalen daartoe niet toerijkend zijn.”

Dit document leert ons niet alleen, dat de 1200 rijksdaal-
 ders uit de handen van de Compagnie in die van de diaconie
 was overgegaan; maar ook dat het uit hare handen weder
 in den Boedel van Tjilintjings erfgenamen terugkeerden, en
 dat dezen uit de revenuen van dat land verplichtingen ten
 opzichte van de Christengemeente te Toegoe hadden en moet
 misschien de sleutel gezocht worden voor het raadselachtige
 der besluiten van Regeeringswege, reeds vroeger vermeld,
 dat de Weesmeesteren te Batavia in 1780 en de Heer
 Mr. J. C. Schultz in 1802 Tjilintjing niet aan een onchristen
 mochten verkoopen en dat de koper verplicht was de kerk
 op Toegoe in een behoorlijken staat te onderhouden.

De onderwijzer te Toegoe bezit nog uitgestrekte Sawahs ¹⁾
 in de nabijheid van Kampong Mampang, die niet aan hem,
 doch aan de onderwijzers betrekking te Toegoe verbonden
 zijn. In de tijden, en jaren zelfs, dat er geen onderwijzer op
 Toegoe was, trok de wijkmeester aldaar de voordeelen van
 die Sawahvelden. Ongetwijfeld zijn door den heer J. Vink
 bij de 1200 rijksdaalders ook deze Sawahgronden aan de
 school voor het onderhoud van een onderwijzer aldaar ge-
 schonken. Zijn die Sawahs nog heden het onvervreemd recht

¹⁾ Rijstvelden.

van elken onderwijzer te Toegoe, — de rente van de 1200 rijksdaalders met de overige voordoeleu zijn — zoo als reeds is opgemerkt — in den tijd van het Engelsch tusschenbestuur spoorloos verdwenen. De inlandsche onderwijzer te Toegoe wordt thans van Regeeringswege bezoldigd.

b. HET HEDEN.

Na dezen geschiedkundigen blik op het verleden van de inlandsche Christengemeente te Toegoe kunnen wij overgaan tot eenige mededeeling van den tegenwoordigen toestand van de Christenen aldaar.

Hunne 36 huizen met de 141 Christenbewoners, verschillen uitwendig in niets van die der Mohammedanen rondom en tusschen hen. Het zijn zeer geringe huizen van Bamboehout opgetrokken, met atap gedekt, zooals de meeste inlandsche woningen in Indië. Alleen de woning van den wijkmeester, Jozeph Abrahams, munt boven de andere in schoonheid uit. Hij bewoont een plankenhuis, met pannen gedekt.

Maar de bewoners daarbinnen vertoonen een gansch ander type dan dat der gewone inlanders. Ofschoon door aanhuwelyking met tot het Christendom overgegane Maleische en bastaard Chineesche vrouwen verbasterd, verschillen hunne gelaatstreken in vele opzicht en nog van die van de inheemsche bevolking. Hun kleur is donkerder, hun oogopslag fierder, hun neus minder stomp of plat en hunne lippen dunner, dan die der Maloiers en Javanen. Het gevoel van menschenwaarde en meerderheid is bij genen meer dan bij dezen ontwikkeld. Bij overtreding der wettelijke bepalingen, hetgene trouwens zelden onder hen plaats vindt, kan de Assistent Resident van Mr. Cornelis, onder wiens bestuur zij behooren, het best paal en perk stellen door hen te dreigen met dwangarbeid aan de openbare wegen, eene straf die op gewone inlandsche misdrijven wordt toegepast.

Zij zijn in den omgang openhartiger en minder eigenzinnig dan het Maleische ras. Met zachtmoedige redeneering kan men meer van hen gedaan krijgen dan van de oorspronkelijke in-

woners, die zeer moeilijk door overtuiging van een voorgenomen plan zijn aftebrengen. Deze laatsten zijn meer geneigd zachtmoedigheid van onze zijde als zwakheid te beschouwen; en hetgeen Valentijn zoo waar zegt: „dat men zich wel moet wachten, om een Inlander van eenig vermogen kwalijk te handelen, zoo men de smarten zijner wraak te zijner tijd niet dragen wil,” is in het algemeen niet van toepassing op de Toegoesche Christenen. Zij hebben ook meer lief en zij zijn dankbaarder voor bewezen weldaden dan de Maleische bevolking, die het woord dankbaarheid (sjoekoor) aan het Arabisch heeft ontleend.

In hun zeden en gewoonten onderscheiden zij zich ook in vele opzichten van het volk in welks midden zij wonen. Zij beminnen de Hollandsche kleederdracht en zijn bijzonder gesteld op Hollandsche hoofddeksels. In vroeger dagen was dit echter sterker dan thans. Zij droegen toen korte broeken met gespen aan de knieën, op de wijze als de oud-Geldersche boerenstand, en vesten met blinkende knopen. Zoo waren voor 20 jaren, vooral op de Zondagen, nog enkelen van hen gekleed. Die onderscheiding is nu geheel verdwenen; in kleederdracht verschillen zij weinig meer van de gewone inlandsche bevolking. Trouwens hier is de opmerking niet overtollig, dat het een algemeene trek van de inlandsche Christenen is, dat zij zich gaarne — hoezeer het hun ook misstaat en hoe weinig het ook met hunne inkomsten overeenkomt, — in Europeesche kleederen steken. Als belijders van de Christelijke leer gevoelen zij zich ook in dat opzicht nader aan de Europeesche natie dan aan hunne landgenooten verbonden.

Eenige jaren geleden gebeurde het den hulpprediker te Toegoe, bij het onderzoek van aanstaande, nieuwe lidmaten, dat hij in verband met de Christelijke zedeleer de vraag tot hen richtte: „Wat vooral het kenmerkend onderscheid moest zijn van den Christen en den Mohammedaan of Chinees?” en dat een van hen hem daarop antwoordde: „pake toppi, toewan! ¹⁾”

¹⁾ Een hoed dragen, mijnheer.

Op eene vraag aan inlandsche Christenen, die zich in Europeesche kleedij naar Batavia begaven, „waarom ze dat deden, aangezien hun eigen kleeding hun veel fraaier stond?” kreeg de weetgierige vrager ten antwoord: „Wij mogen te Batavia na acht uur niet zonder vertooning van een pas aan den Gardoe ¹⁾ langs den weg loopen in onze eigen kleeding.” In dit geval hebben de Europeesche kleederen een voorrecht boven de Inlandsche.

De taal van de Christenen te Toegoe in hun onderling verkeer is de Portugeesche, of liever een patois van die taal. Een Portugeesch boek of den Bijbel in die taal, kan het tegenwoordig geslacht niet meer verstaan. Zij noemen die taal het hoog- en hun eigen spreektaal het laag-Portugeesch. Hunne liefde voor die taal blijkt vooral hieruit, dat zij te midden van eene Maleische bevolking, en na zoo véle jaren van onderricht in de Maleische taal in school en kerk, nog altijd het Portugeesch jargon blijven bezigen.

Het onwrikbaar geloof heerscht zelfs onder hen, dat eene Mohammedaansche of Chineesche vrouw, door den H. Doop tot het Christendom overgegaan, tengevolge en uit kracht van dien Doop, zeer spoedig hun Portugeesch leert spreken. Dat de oorzaak daarvan moet gezocht worden in den veranderden toestand van de gedoopte, die zich nu één gevoelt met de Toegoesche Christenen en zich op het aanleeren van die taal, die zij dagelijks hoort, toelegt, komt niet in hen op.

Evenals de Zigeuners, beminnen de Toegoesche Christenen hun gitaar, Krontjong genoemd. Zij hebben daarvan drie soorten: de groote Krontjong of guitera; de middelsoort of matjina en de kleine of eigenlijke Krontjong. Jong en oud kan of leert dat speeltuig bespelen. Zij vervaardigen zelve die gitaren, verkoopen ze aan anderen en herstellen ze als ze defect zijn. Als men met hen over het vervaardigen van

---

¹⁾ Een inlandsche wacht op elken hoek van de straat, die na het kanonschot, om 8 uur tot 5 uur in den morgen de voorbijgangers aanroept.

die muziekinstrumenten spreekt, dan bemerkt men aan hunne woorden en gebaren, dat zij er kenners en liefhebbers van zijn. Het Gamelangspel, d. i. het gewone inlandsche, is onder hen niet in achtig. Bij hunne huwelijksfeesten gebruiken zij de gitaar of de hoornmuziek, en hunne stamgenooten van Batavia, zijn bij die gelegenheden in groot aantal te Toegoe. Aan dobbelspelen, zooals de Inlanders, of kaartspelen zooals de Chineezzen, maken zij zich niet schuldig. Deze spelen zijn zondig en verachtelijk in hunne oogen.

Het Kerstfeest wordt onder hen met veel luister gevierd. Zij zoeken elkander op dat feest in hunne woningen op; besprenkelen elkanders kleederen met reukwater en spreken elkander op de volgende wijze toe:

Bisingkoe dija di December
nasédœe die nos Siór, nos Siór
djabi na moendoe libra nos
pèkadoor. Oenga anatie dikinta
ferra ¹⁾ assi klár Koema didia
oenga andjoe di nos Siór assi
grandi diallegria.

Asly mès koe boosoter. Dios
loben Soeá da bida coemprédae,
loda pang krija so podeer,
santoe djoertoe.

In eenige Christenhuisgezinnen vindt men nog kunstig uitgesneden zitbanken en stoelen van zwart ebbenhout en Ambonsch model.

Vroeger waren deze Christenen hartstochtelijke jagers. Zij

d. i. Vrij vertaald:

Den 25sten dag der maand December is onze Heere geboren; is onze Heere in de wereld gekomen tot vergeving der zonden. De duistere Donderdag nacht werd toen licht gelijk de dag. Een Engel des Heeren bekleed met heerlijkheid daalde neer.

Aldus ook voor U. De Heere wil u bewaren en liefhebben, en u geven Uw dagelijksch brood naar zijne weldadigheid en almacht. Vertrouw op Hem.

¹⁾ Kinta ferra is Donderdag. De dag wordt ingelascht naarmate het Kerstfeest valt. Hier valt het feest op Donderdag.

waren soms veertien dagen lang van huis. Het geschoten wild werd onmiddellijk tot spijsz toe bereid, waartoe zij zout, salpeter en andere benodigheden bij zich hadden. Het vleesch onder den naam van Toegoesche dëndèng bekend, staat zeer gunstig aangeteekend; het wordt te Batavia met graagte gekocht en gegeten.

Op die jachten hebben ze niet zelden avontuurlijke ontmoetingen met tijgers. Het is hun gewoonte niet, om het wild op te jagen en uit de wouden te drijven. Zij gaan bij lichte maan uit, en wanneer ze dan op eene plaats komen, waar zich groot wild ophoudt, zooals er vele plaatsen in het Krawangsche zijn, dan keeren zij in een inlandsch huis en verblijven daar. Aan den avond gaan zij zich op eene plaats verschuilen, waar zij bemerkten hebben dat het wild gewoonlijk uitkomt, om zijn voedsel te zoeken. Doch dan gaat ook de tijger, die zich op den dag gewoonlijk schuilhoudt, uit, om zijn prooi te bespringen, en dan gebeurt het niet zelden, dat het wild, dat zij aanschietsen, door den tijger wordt achtervolgd en ter verslinding weggenomen.

Dit jagersberoep is onder hen steeds meer en meer in verval geraakt. Op een paar uitzonderingen na, houden zij zich thans liever met den landbouw en met andere werkzaamheden bezig, waarvan ze meer voordeel en welvaart genieten.

In de laatste jaren is er een steeds nauwer wordende gemeenschap tusschen Depok en Toegoe ontstaan; eene gemeenschap, die vroeger in het geheel niet bestond. De spoorbaan tusschen Depok en Tandjoeng Priok heeft daartoe zeker haar aandeel bijgedragen. Zes jongelingen uit de Toegoesche Christengemeente zijn reeds met Depoksche meisjes gehuwd. Dat kan niet anders dan heilzaam voor de Toegoesche gemeente werken. Want de Depoksche meisjes uit Christenouders geboren, zijn tamelijk goed opgevoed en ontwikkeld; zij staan in kennis en opvoeding verre boven de gewone inlandsche dochters, die om het huwelijk tot het Christendom overgaan. Een brief jongstleden December bevat nog de mededeeling: „De

Toegoeërs gaan voort met hun „bibit” ¹⁾ op Depok te zoeken. Thans zullen weder twee meisjes uit deze gemeente met Toegoesche jongelingen huwen.”

Misschien zullen deze huwelijken hun Portugeesch jargon langzamerhand doen verdwijnen, even als hun Portugeesche wiege- en afscheidsliederen reeds tot het verleden behooren.

Bij vele gebreken — wie heeft niet de zijne — hebben de Toegoesche Christenen ook veel, dat het gemoed voor hen stemt. Daaronder behoort vooral de eigenschap, die wij reeds hebben vermeld, n.l. dat zij meer openhartigheid en oprechtheid bezitten dan de inlandsche bevolking in het algemeen eigen is. De Toegoeërs hebben geen karakter, dat alles toestemt, en toch een eigen wil en zin verbergt en doorzet. Hoe meer men die Christenen leert kennen, hoe meer men ze kan liefhebben.

Maar deze eigenschap van openhartigheid, zoo zeer afwijkende van de inheemsche bevolking, heeft misschien niet weinig bijgedragen tot den ongunstigen, ja, slechten naam en faam, waaronder zij reeds jaren bekend staan. Wij kunnen en moeten deze ongunstige oordeelvellingen over hen, ten deele althans, toeschrijven aan onbekendheid met den waren toestand der zaken; maar toch ook ten deele aan de mindere genegenheid, die velen het Inlandsch Christendom toedragen.

Het verleden op geestelijk gebied van de voorgangers te Toegoe is niet zelden weinig zielverheffend, opbouwend en stichtelijk geweest. Reeds hebben wij vermeld, hoe deze gemeente in 1689 een catichiscermeester en onderwijzer had in Domingo Pietersen, in wiens woning zich de meenedige sergeant Matthijs Jansen bevond, die zich in de zaak van Kapitein Jonker, zeer onchristelijk en laag heeft gedragen. Naar dat beginsel geoordeeld, was van zulk een voorganger weinig goeds op zedelijk gebied voor de gemeente te verwachten. Maar nog sterker treedt het afkeurenswaardige zijner handeling in het licht, als wij weten dat de St. Martin zijn lage daad en handelingen niet onbeloond liet. Aan Domingo

¹⁾ Bibit is plant, hier huwbare meisjes.

Pietersen werden 40 rijksdaalders tot belooning geschonken en Matthijs Jansen werd tot den rang van Luitenant over een Inlandsche Compagnie soldaten bevorderd. Op dit gunstbetoon van Regeeringswege zullen beiden in de gemeente niet zacht de loftrompet geblazen hebben. En de vereering van de overblijfselen van Kapitein Jonker, zijn heden ten dage nog stomme getuigen, in hoe hooge eere deze verdienstelijke man bij de Inlanders stond. Zulk een daad moest een nadeeligen invloed uitoefenen op de goede zeden en trouw van nog zwakke, jeugdige Christenen en hunne kinderen.

Dan niet alleen dit, ook latere oorkonden verhalen ons toestanden, die een donkeren sluier op het geestelijk leven van de voorgangers der Toegoesche gemeente werpen. „In een Generale Resolutie des Casteels Batavia 1752 2^e deel,” lezen wij dat er op „Dinsdag den 12 December nademiddag ordinaire vergadering” was, „absent den Heer raad ordinair Broijel door indispositie,” op welke vergadering wij beluisteren:

„Vermits den op groot Toegoe bescheidene (woonachtig) „inlandsche krankbesoeker Elias Thomasz. door den kerkenraad deser stad alle verdere oeffening van zijn kerkelijken „dienst g'interdiceert en dus, in zoverre haar Eer^w betreft, „finaal afgeset is, nademaal hij blijkens een ingekomene Extract „kerkelijke resolutie van den 13^{en} der voorledene maand in „geen vier maanden op dat Land was te zien geweest en bij „de verschijning van een Leeraar en ouderling aldaar ter be- „dieningen der heilige Sacramenten, schoon gepraeadverteert „met de sleutels der kerke absent was, is verstaan hetselve „niet alleen te approbeeren, maar dat onnut subject ook uijt „den dienst van de E^d Comp. dimoveeren (dimittéren,) met „stilstand zijner gage zedert den datum van haar Eer^w voorsz. „besluit.”

Hier zwijgen de documenten over deze gemeente 21 jaren, in welken tijd zij nu en dan door een Leeraar en door diakenen van Batavia is bezocht geworden om er de heilige Bondzegelen te verrichten. Omtrent het schoolwezen en de opvoeding der jeugd, wordt ons na de afzetting van Elias Thomasz

niets gemeld. Maar na verloop van die 21 jaren ging er weder een gebod uit, de gemeente te Toegoe betreffende, die wel weder 3 jaren ongunstig op het bezoek der geestelijken van de gemeente te Toegoe zal gewerkt hebben. In de „Notulen in het Casteel Batavia van Dinsdag den 1 Junij 1773 's voormiddags ordinaire vergadering. Absent de Heeren Raaden Ordinair en Extraordinair Romp en Boelen door indispositie" vindt men:

„Diaconen te verbieden het opbrengen in het vervolg, ge-
„lijk tot nu toe jaarlijks geschied is, van 8 r^{ds} voor wagen-
„huur tot het rijden naar het land Toegoe, om bij de bedie-
„ning der heilige Bondzegelen te adsistieren, dewyl het zeer
„oneigen is, dat de Diaconij daarmede belast wordt."

Lang was deze bepaling echter niet van kracht, wellicht om hare nadeelige gevolgen omtrent het bezoek van de gemeente te Toegoe door de geestelijken of kerkeraadspersonen. Hoe het zij, in 1776 werd het verbod weder ingetrokken. Het was op „Dinsdag den 23 Januarij" van genoemd jaar, dat eene „ordinaire vergadering 's voormiddags," waarbij „absent" is, „den Raad Extraordinair Schippers door indispositie" ons het volgende te hooren geeft:

„Bij een derde Extract uijt deszelfde Resolutien geinsereerd
„(ingelascht,) en dus, met verzoek teffens om eene gunstige
„dispositie, voorgedragen zijnde de supplicatie van den koster
„der Hollandsche kerk, Matthias Frederik Palm, dat uit hoofde
„het deze Regeering behaagd hadt de geldboeten, bij den Ker-
„keraad verbeurd, aan de Diaconij armen toe te wijzen, en
„over zulks daaruit niet meer konden worden gevonden de
„onkosten, die hij deedt tot het drukken laten van de ver-
„gadering briefjes, het betaalen van sommige briefporten, en
„het huuren van wagens ten diensten van den gemelden ker-
„keraad, ter vergoedingen van dezelve zoodanige maatregelen
„mogten worden beraamd, als hunne Eer^w allevoegelijkt zou-
„den oordeelen, zoo is goedgevonden en verstaan Diakenen
„der Hervormde gemeente bij deezen te qualificeeren om aan
„de koster van de gemelde kerk telkens te restitueeren de

„huurpenningen van de wagens, waarmede predikant en ouderling naar het land Toegoe rijden, ter bediening van het Heilig Nagtmaal, en dienvolgens voor vervallen te houden het daartegen gedaan verbod bij Resolutie deezer Tafel van den 1 Juni 1773, dog voor het overige des Supp^{ks} verzoek van de hand te wijzen, als betrekking hebbende tot ongeden, die wel kunnen bespaard, of door hem niet behoeven gedaan te worden.”

Waar Kerkbesturen, herders en voorgangers alzo met eene gemeente aan hunne zorge toevertrouwd sollen en handelen, gelijk wij uit de aangehaalde oorkonden hebben beluisterd, daar is de vraag beantwoord: wat moet er van de arme kudde worden? Zij was niet zelden in eene geestelijke woestijn, waar te eten noch te drinken was. Soms jaren achtereen zag niemand naar deze gemeente om, en had Toegoe leeraar noch school.

Omstreeks het Engelsch tusschen-bestuur, was de Zendeling-leeraar, Johan Christoffel Supper, prodikant bij de Maleische gemeente van Batavia, Depok en Toegoe. Van 1814—1818 verscheen er nu en dan 'sjaars een predikant van Batavia in deze laatst genoemde gemeente. Eindelijk kreeg zij van 1825 tot 1835 een eigen leeraar in Staring en Douwes, beiden zendelingen van het Rotterdamsch Nederlandsche Zendelinggenootschap, die helaas, in die ongezone plaats, spoedig gestorven zijn.

Van deze beide personen is slechts zeer weinig bekend. In de onuitgegeven archieven van het Ned. Zend. Genootschap te Rotterdam komt voor, dat het Genootschap te Batavia in 1825 een adres heeft gericht aan den Gouverneur Generaal (dat was toen G. A. G. P. Baron van der Capellen, die in 1816 Commissaris en 1819 Gouv. G. werd tot 1826 en die den schoonen en wereldberoemden plantentuin te Buitenzorg geregeld heeft,) met verzoek om den Zendeling Staring (soms Starink) van Elpaputty op Ceram te plaatsen bij de inlandsche gemeente te Toegoe, tegen een tractement van 250 gulden 's maands, alsmede een extract uit de besluiten van Z. E.

den G.-Generaal, om den Zending Staring te laten overkomen te Batavia.

Den 27sten Sept. 1825 was Staring te Batavia om zijne roeping te Toegoe op te volgen, waar hij den 5^{den} October aankwam. Hij vond Toegoe in een ellendigen toestand. Het aantal zielen bedroeg 135. „Hij hoopt dat de Heere hem kracht zal verleen en om met nut in de gemeente, werwaarts hij eerstdaags vertrekt, werkzaam te zijn.”

Hij stierf te Toegoe den 3^{den} Januari 1828. Juist voor den ingang van de kerkdeur te Toegoe is zijn graf, een soort van bloemperkje met een prachtige Ketappangboom daarop groeiende.

Hij is opgevolgd door Zending Douwes een weinig betekenend man, die met een inlandsche vrouw was gehuwd. Hij is gestorven in 1835 te Toegoe en naast Staring begraven.

Hij vond de Christenen te Toegoe hooghartig. Dat komt overeen met hetgeen ik heb vermeld, dat zij openhartiger zijn dan de inlanders, hetgeen hun, wel beschouwd, tot eere strekt.

Sedert 1835 is Toegoe gecombineerd met Depok, hetwelk zeer ongeschikt is omdat de afstand tusschen beide plaatsen 34 à 40 paal, 12 uur bedraagt. Den predikanten te Batavia ontbreekt het aan lust om iets voor die kleine gemeente te doen.

In 1833 twee jaar voor Douwes' dood, kreeg zij eindelijk weder een inlandschen onderwijzer voor hare kinderen in F. C. Salomons. In September 1834 werd de zendingleeraar Wentink van Regeeringswege te Depok geplaatst en tevens werd aan hem na den dood van Douwes de geestelijke verzorging van Toegoe toevertrouwd. Reeds voor het vertrek van dezen leeraar naar Europa, in Mei 1849, was de gemeente te Toegoe, door het ontslag nemen van den inlandschen onderwijzer Simauw, weder van onderwijs voor hare kinderen ontbloot. Van 1848—1855 bleef de school andermaal gesloten. De opvolger van Wentink, C. L. Casteren van Cattenburch, in Juni 1849, wendde bij missive, dd. 20 October en 29 November 1849 en 17 Julij 1851 pogingen aan, om te Toegoe weder een onderwijzer geplaatst te krijgen, doch hij zag bij zijn dood, in

Januari 1854, zijne moeite niet beloond, zijne hoop op eenen onderwijzer niet vervuld.

Intusschen hadden zich ook de Heeren J. Esser en E. W. King, in Nederland wel bekend, als diakenen van den Kerkeraad der Prot. gemeente te Batavia, voor de gemeente te Toegoe warm in de bres gesteld bij missive, 19 October 1849. Deze missive werd in handen gesteld van den Resident van Batavia, om daarop te dienen van consideratie en advies. Deze antwoordde daarop in 1852, en ter wille van den toon en inhoud willen wij het antwoord van dien hoogen Ambtenaar en Raadsman der Hooge Regeering onzen lezers niet onthouden. Het kan leerzaam zijn voor het Christelijk Nederland. Bovendien zulke missiven gaan door tusschenkomst van de Secretarie naar de hoogste Macht en blijven meestal een diep geheim voor den persoon of de personen, die daarvan het onderwerp zijn. Hoe uw naam of goede eer ook worde aangerand, het blijft niet zelden een diep geheim, waarvan men vroeg of laat de nadeelige vruchten plukt. Voor een Minister van Koloniën, als de Heer Mr. L. W. C. Keuchenius, ¹⁾ die met alle rangen en standen tot den hoogste toe volkomen bekend is, en die met de gave van een bijzonder sterk geheugen bedeeld is, zijn geheimen geen geheimen en Z. Exc. weet wel, wat het beteekent, als er in Indië van Regeeringswege eene rondschrijving plaats heeft aan de ambtenaren, om de zending en zendingsscholen ongemoeid te laten.

Dan, laten wij den Resident zelve beluisteren zoo als hij tot ons spreekt in het Extract uit het algemeen verslag der Residentie Batavia over den jare 1852.

„In der tijd hebben de Heeren Esser en King zich bezwaard over verwaarloozing der gemeente te Toegoe en wel „bij hunne aan den kerkeraad der Hervormde gemeente gerigte missive, dd, 19 October 1849. ²⁾

¹⁾ Sedert afgetreden en thans afgevaardigde als lid van de 2e Kamer voor Goos.

²⁾ Na verloop van drie jaren komt dus de missive eerst in behandeling; het is een lange consideratie geweest.

„Mij wenschende te overtuigen van de waarheid dezer klagten, heb ik mij in het afgelopen jaar, in persoon naar Toegoe begeven en den stand van zaken aldaar onderzocht.

„Ten einde te kunnen beoordeelen de klagten en de uitkomst van het onderzoek, wordt hierbij afschrift overgelegd van den brief der Heeren Esser en King.

„Bij de eerste lezing van dat stuk rees bij mij de gewaarwording op, dat men geene bekende personen, noch localiteit had geraadpleegd. De Christenen te Toegoe zijn mij voorgekomen, anders gestemd te zijn dan de Heeren Esser en King mededeelen en na raadpleging van met die gemeente bekende personen, zal ik verplicht wezen eene andere getuigenis van hen af te leggen.

„In elk geval is het wenschelijk dat maatregelen worden genomen om de zedelijkheid van die personen te beteren.

„Vooreerst zeggen die genoemde Heeren dat de Toegoeërs liever Sawahvelden zouden bezitten, maar dat zij daartoe als het ware door den Landeigenaar geweerd werden.

„Dit voorgeven is niet aannemelijk, want indien iemand eenmaal door aankoop, erfenis of anderszins bezitter van een Sawahveld of anderen grond is geworden, dan heeft de Landeigenaar het regt niet over zoodanig veld of tuin naar willekeur te beschikken en den eigenaar het bezit daarvan te betwisten — trouwens zulks heeft dan ook nog nimmer plaats gehad.

„Het land Tjilintjing heeft vroeger toebehoord aan wijlen den Heer Pesch en deze landheer moet onderscheidene malen ledig liggende Sawahvelden, die door inlanders verlaten waren aan de Toegoesche Christenen hebben aangeboden, doch nimmer hebben zij die verkiezen in bezit te nemen ¹⁾.

---

¹⁾ Dit zullen dan wel van die laag liggende Sawahvelden geweest zijn, die in den regentijd geheel verdrinken en alzoo nimmer hoop geven op een middelmatigen oogst, zoo als er vele in die omstreken gevonden worden.

De goede Sawahvelden hebben in die buurt nog al waarde en zullen

„Dat van sommigen hunner Sawahvelden zouden zijn afge-
 „nomen ten gevolge van concurrentie van Maleiers, mag voor
 „onjuist worden gehouden, want zulks zoude zonder wettige
 „redenen geen plaats kunnen hebben, en hadden zij zich met
 „die handelingen bezwaard geacht, dan zeker zou daarom-
 „trent door hen klagten bij de politie zijn gedaan, hetgeen
 „niet is geschied; immers de verplaatsing van een pagger ¹⁾
 „slechts een halven voet over de door hen vermeende gren-
 „zen, geeft aanleiding tot klagten bij de politie, bijgevolg
 „zou het willekeurig afnemen van eene Sawah nog veel meer
 „reden opleveren, om klagten in te dienen en dan behoeft

---

niet licht verlaten worden of onbebouwd blijven. Het is meermalen ge-
 beurd bij sterfgevallen of bij verhuizing van familiën naar Batavia, dat
 de erfgenamen of bezitters van Sawahvelden te Toegoe nalatig bleven
 in het betalen der verponding. Gebeurt dat jaren achtereen, dan wor-
 den die Sawahvelden door de Regeering publiek verkocht, en gelden
 dan gewoonlijk een hoogen prijs. Nu vier jaren geleden was dat weder
 het geval met Sawahvelden voor de woning van den wijkmeester te
 Toegoe. De wettige eigenaar F. C. Salomons, een vroeger onderwijzer
 te Toegoe, was gestorven; de kinderen waren verhuisd en elders bij
 familieleden opgenomen; de verponding werd jaren achtereen niet be-
 taald. Den hulpprediker werd door den heer Pieters, op het bureau van
 den Assistent resident te Meester Cornelis gezegd, dat die Sawahvelden
 publiek zouden verkocht worden. Om die Sawahvelden voor de gemeente
 te behouden, ging de hulpprediker naar den voogd der kinderen en vroeg
 naar den prijs der gronden, die op f 2000 door hem werd bepaald,
 boven de achterstallige schuld bij de Regeering over een reeks van
 jaren. Zonder schade voor den koper mocht de prijs niet meer dan
 f 1000 bedragen. Bij openbare verkoopung echter zal de prijs verre boven
 de waarde loopen. Op die wijze heeft de Landheer van Tjilintjing, een
 Chinees, reeds verscheidene Sawahvelden gekocht, en de Chinees Oey
 Hok Seng, eigenaar van een ander aangrenzend land bij Toegoe, werd
 reeds eigenaar van twaalf stukken grond, die vroeger het eigendom van
 Toegoesche Christenen waren. Zoo verdwijnt langzamerhand meer en
 meer het eigendom der Christenen. Dit is te betreuren.

Het vermoeden van velen, dat Toegoe een erflating gelijk Depok zou
 zijn, mist allen grond. Toegoe telt nog eigenaren van tamelijk uitge-
 strekte tuinen en Sawahvelden; doch deze personen hebben koopbrie-
 ven. Alzoo geen collectief bezit gelijk Depok.

¹⁾ Haag of grensscheiding, meestal van bamboehout.

„het geen betoog, dat na bevind van zaken uitspraak zoude
„zijn gedaan.

„Ten tweede voert men aan dat de Christenen te Toegoe
„door de Mohammedanen verdrongen worden.” Dit is niet te
„veronderstellen, want zij beschouwen en houden zich op
„veel hooger trap te staan dan de laatsten en zouden in
„geen geval zich aan hindernissen onderwerpen en nog veel
„minder dulden, dat zij in hunne regten worden te kort ge-
„daan. Dat zij van den Landeigenaar geene Sawahs in huur
„kunnen bekomen, is geen bezwaar, omdat volgens het regle-
„ment op de particuliere landerijen de Landeigenaar geene
„vrije beschikking heeft over de velden; deze behooren aan
„de bevolking en zouden bij verkoop door hen kunnen wor-
„den gekocht, waarin zij door den Landeigenaar zeker niet
„zouden worden tegengewerkt, ten ware hij de overtuiging
„hadde dat ze nimmer zouden worden bewerkt. ¹⁾

„De Registers van den Burgerlijken stand zijn steeds te
„Toegoe zelf aangehouden, vroeger door den onderwijzer Si-

---

¹⁾ Hier wordt bedoeld het recht van erfpacht in West Java: De Landheer is eigenaar van den grond. Hij geniet $\frac{1}{5}$ der opbrengst van de Sawahvelden, en een zevenden dag van de week arbeidsloon van het mannelijk hoofd van het huisgezin van zijn 15 tot zijn 50ste jaar, onder den naam van heerdienst. Nu heeft de erfpachter of opgezetene van het land recht, om zijn Sawahs te verkoopen aan wien hij wil. Dat is zijn onvervreemd recht. Maar de Landheer heeft recht op de jaarlijksche opbrengst van $\frac{1}{5}$ in natura en zorgt daarom dat de gronden niet braak of onbebouwd blijven liggen. In dat geval heeft hij het recht de gronden den erfpachter of opgezetene van zijn land, te ontnemen om ze door een ander te laten bewerken, die daarvan dan de voordeelen in natura trekt, mits dat de gronden niet zijn geschat in geldswaarde. Betaalt de opgezetene geschatte gelden van zijn gronden en niet in natura en ontvangt de Landeigenaar die schatting dan heeft hij niets te eischen. Eenigen willen, dat elk mannelijk persoon in een huis van zijn 15 tot zijn 50ste jaar heerdienst aan den Landeigenaar schuldig is, vermits anders verschillende personen in een huisgezin kunnen wonen om daardoor den heerdienst te ontgaan.

In de Vorstenlanden op Java zijn de verplichtingen der opgezetenen zwaarder.

„mauw en Quiko, de eerste door de diakonie te Batavia be-
 „zoldigd, later uit die betrekking ontslagen zijnde ¹⁾ heeft An-
 „dries hem vervangen.

„De in Januari ontvangene staten van de Toegoesche
 „Christenen gedurende 1852 voltrokken huwelijken, zoo mede
 „die van geboorten en overlijden, zijn wederom ondertee-
 „kend door Quiko. ²⁾

„Met betrekking tot het zedelijk karakter der Toegoeërs
 „valt veel op te merken.

„Vooreerst leven de meesten dier Christenen met Moham-
 „medaansche vrouwen; ten andere zijn er die, hoewel wet-
 „tig gehuwd er toch inlandsche bijzitten op na houden; en in
 „de derde plaats zijn meestal de Toegoesche Christenen lief-
 „hebbers van sterken drank. ³⁾

---

¹⁾ Dit is eene vergissing: Simaaw nam zijn ontslag vrijwillig, en hij werd bij besluit van 16 Maart 1866 op zijn verzoek herbenoemd als inlandsche onderwijzer te Toegoe op eene bezoldiging van f 35 's maands.

²⁾ Bij Besluit van den Gouverneur Generaal van Ned. Indië van den 14 Januari 1840, N°. 8. Staatsblad N°. 2, worden de Christenen te Toegoe Inlandsche Christenen genoemd, en ontheven van de verplichtingen, voorgeschreven bij het reglement op het houden der registers van den Burgerlijken stand, Staatsblad 1828 N°. 50; terwijl het hun „zal vrijstaan om zich desverkiezende, aan de bepalingen van het reglement op den Burgerlijken Stand te onderwerpen, met last mitsdien op de betrokken ambtenaren van den Burgerlijken Stand hen tot dat einde toe te laten." Dat is: vroeger waren de Christenen te Toegoe verplicht om hunne huwelijken bij den Europeeschen ambtenaar van den B. Stand te Batavia te laten voltrekken. Na het Besluit bovengenoemd stond het hun vrij, om dat te doen, of na te laten. Zij kunnen hun huwelijk ook laten voltrekken door hun eigen inlandschen onbezoldigden Christen ambtenaar van den B. Stand, en de hulpprediker of zondeling zegent dat huwelijk in. Deze bepaling heeft al veel moeilijkheid veroorzaakt waarover wij ons hier niet behoeven bezig te houden. Deze registers moeten halfjaarlijks aan de Regeering worden ingediend.

³⁾ Dit heb ik meermalen hooren beweren, doch heb het zelf nooit in de gemeente te Toegoe aldus aangetroffen. Indien het zoo was, dan is het door Gods genade trapsgewijze verbeterd. Maar in deze dagen van beweging met den Opium-bond zag ik den sterken drank-duivel menigmaal op den achtergrond. Als deze in Indië niet kan bestreden worden dan zou het geneesmiddel tegen de Opium wel eens erger kun-

„De Heeren Esser en King rekenen de jagt aan die Christenen als een bewijs van vlijt toe. Helaas, ik moet het te-
 „gendeel beweren, want juist zij, die zich met de jagt bezig
 „houden, maken het slechtste gedeelte van de Toegoesche
 „Christenen uit; zoodra zij eenig beest hebben geschoten ver-
 „koopen zij het vleesch te Batavia, doch de meesten komen
 „zonder geld, maar met arak of jenever beladen en door den
 „drank bedwelmd in hunne woningen terug. Men zal hieruit
 „dus niet de gevolgtrekking mogen maken, dat hunne vlijt
 „hun naar de jagtplaats lokt; het is veelmeer een middel om
 „zich dat geestrijke vocht te verschaffen, en het zoude wens-
 „schelijk wezen, dat hun het bezit van schietgeweer konde
 „worden ontzegd.

„De Toegoesche Christenen, die onderstandsgelden van de
 „Diakonie ontvangen, houden zich en doen zich voor als
 „Christenen, doch zij, die niet gealimenteerd zijn, bekommeren
 „zich volstrekt niet om het Christendom. De zendeling Wen-
 „tink eens te Toegoe predikende, had geene andere toehoorders
 „dan alleen de zoodanigen, die ondersteund werden door de
 „Diakonie, en toen zij daarover onderhouden werden, was hun
 „antwoord, dat zij bereid waren ter kerke te gaan, nadat zij
 „zouden zijn gealimenteerd, uithoofde zij zonder die onder-

---

nen zijn voor de inlanders, dan de kwaal. Ook tegen de Opiumziekte bestaat een onfeilbaar middel. Ik dacht in deze dagen gedurig aan den Chineeschen Christen Zendeling Gangkwé, in Indië, ook in Britsch Indië, alomt gunstig bekend. Deze kwam eens te Batavia bij eenen rijken Chinees, doch verslaafd aan de Opium. De man begreep zijn ongeluk, maar meende den trek tot Opium niet te kunnen weerstaan. Gangkwé zeide zijn landgenoot, dat hij een dokter kende, die hem van dien trek kon genezen; echter de raad van dien dokter moest stipt opgevolgd worden. Na eenige dagen van aarzeling beloofde de Chinees aan den raad te zullen gehoorzamen. Toen verkondigde Gangkwé hem dagelijks Christus en diens volmaakte leer. De Chinees werd niet alleen genezen van den trek tot Opium; maar ook een voorbeeldig Christen. Dat men het wel bedenke: uitwendige maatregelen baten zeldzaam als het hart door den H. Geest niet wordt vernieuwd en wedergeboren tot een levende hoop.

„steuning hunnen tijd noodig hadden, om in hun onderhoud
„te voorzien, en dezelfde voorwaarde werd gesteld, om hunne
„kinderen ter schole te zenden.

„Dit doet onwillekeurig denken aan de Chineesche prose-
„lieten, die zoo lang de leer van het Christendom volgen als
„hun door de missionarissen in China maandelijks of wekelijks
„eenige Spaansche daalders worden toegeteld. ¹⁾

---

¹⁾ Het was in eene zitting van de 2^e Kamer der Staten Generaal op den 8sten December 1851 dat de Minister van Koloniën zoid: „dat de invoering van het Christendom, op sommige plaatsen zoo verkeerd heeft gewerkt, dat zij zich verheven beschouwden boven hunne landgenooten en dat zij, omdat zij Christenen waren, zich aan luiheid en vadsigheid overgaven en vermceden, dat zij niet meer noodig hadden te arbeiden; meer dan eene gemeente te kunnen opnemen, die geheel bestaan uit de armenkas, waar de inlanders daar door te lui zijn geworden, om te planten, en eens in de maand geregeld om alimentatie komen opdagen.”

Wij kunnen uit goede bronnen verzekeren, dat de bcwering van den toenmaligen Minister evenzeer als die van den Resident van Batavia, alle vastheid van grondslag mist. Er is geen enkele inlandsche Christengemeente, die dat geldt. Konnelijk heeft de Minister gedoeld op de gemeente te Toegoe, wier leden echter, evenmin als de Portugeesche Christenen te Batavia, onder de eigenlijke inlandsche Christenen ressorteeren, ofschoon de Regeering, gelijk we reeds hebben aangemerkt, hen bij Staatsblad van 14 Januari 1840, onder de inlandsche Christenen rangschikt. Maar het geldt ook niet voor de gemeente van Toegoe. Reeds vroeger zagen wij de ingenomenheid van J. Vink met die Christenen en de voordeelen, die hij hun geschonken heeft. Er bestond nog een ander legaat, waarvan de rente moest uitgedeeld worden aan de armen van de Portugeesche gemeente, waartoe zoo lang de heer Menu leefde, ook de armen in de Christengemeente te Toegoe gerekend werden. Dit legaat moet aanzienlijk geweest zijn, want ieder arme van Toegoe genoot daarvan, door tusschonkomst van de Diaconie van de Protestantse of Hollandsche kerk te Batavia naar behoeften f 4 à f 5 's maands. Na den dood van den heer Menu, trokken zijne erfgenamen die rente-uitdeeling in, onder bewering dat er geene Portugeesche gemeente meer bestond. Hier rijst de vraag op, hoe oud dat legaat was? want gedurende den leeftijd des heeren Menu bestond de Portugeesche gemeente reeds niet meer, zoo als wij reeds te voren hebben opgemerkt, en toch ging de uitdeeling in zijn leeftijd geregeld voort.

Toen de erfgenamen van Menu na zijnen dood de uitdeeling introkken, kreeg de hulpprediker van Depok, die met de geestelijke zorg

„Het is niet bekend dat in vroeger tijd door den Land-
 „eigenaar Vincke (J. Vink) een stuk grond zoude zijn aange-
 „wezen tot onderhoud voor behoeftigen. Ware zulks het ge-
 „val geweest, dan zoude dit moeten blijken uit de eigendoms-
 „bewijzen van het land Tjilintjing, want het is niet te ver-
 „onderstellen, dat wanneer iemand eene weldaad van dien
 „aard wil bewijzen, hij daarin op eenen lossen voet zoude zijn
 „te werk gegaan en casuquo zoude hij gewis daarvan door
 „authentieke akten de regten van de belanghebbenden hebben
 „doen verzekeren, zooals het geval is geweest met de inland-
 „sche Christenen te Depok onder Buitenzorg.

---

van de Toegoesche gemeente was belast, eene missive van bovenge-
 noemde Diaconie, 26 October 1831, „dat het armenfonds te Batavia
 niet meer toeliet om de armen van Toegoe te bedeelen, en wat de
 renten van het legaat van Menu betrof, die zaak werd opnieuw onder-
 zocht, en mocht daarbij eenig resultaat verkregen worden dan zou het-
 geen der gemeente van Toegoe aankomt ter beschikking worden gesteld.”

Toegoe telde toen 5 weduwen en 1 wees, die onmogelijk zoo aan
 zich zelve overgelaten konden worden. Tot eere van de Diaconie moet
 worden gezegd, dat zij zich op verzoek van den hulpprediker, nog een
 jaar met de bedeeling bleef belasten, en daarna zocht de hulpprediker
 naar een ander middel, om in de maandelijksche behoeften van die
 armen, buiten eigen schuld, eenigszins te kunnen voorzien.

Van het legaat is niets meer vernomen. De hulpprediker kon het
 niet in handen krijgen; het berustte volgens informatie, bij de familie
 in de Vorstenlanden. Voor het vertrek van den hulpprediker naar Europa
 in Maart 1838, wendde hij nog pogingen aan bij de commissie van
 Liefdadigheid tot ondersteuning van behoeftige Christenen te Batavia,
 waarvan de Resident voorzitter is, om uit haar kas eenige ondersteu-
 ning voor de genoemde armen te erlangen, en het antwoord was, dat
 men zou trachten in de behoeften der armen zooveel mogelijk te voor-
 zien, als de middelen van de commissie dat toelieten. Toen de weduwen
 zich later naar Batavia begaven, werd haar geantwoord, dat zij geene
 bedeeling konden erlangen. Neemt men nu in aanmerking dat de be-
 kende veepest tot twee malen toe den veestapel te Toegoe geheel ver-
 woestte, dan is het te begrijpen, dat voor eenige Christenen aldaar de toe-
 stand zorgelijk was. Maar de Heere heeft daarin goedgunstig voorzien.

Indien nu Christenen aanspraak maken op de renten van een legaat
 voor hen bestemd, dan mogen een Minister en Resident dat alimentatie
 noemen, het is mij wel, als zij het maar niet laten voorkomen als eene
 bedeeling, die Diakenen hun uit een armenfonds verstrekten.

„Wijlen de Landeigenaar Pesch is zeker een van die wel-
 „denkenden geweest, die zich het lot der Toegoesche Christe-
 „nen meer dan eenig ander ¹⁾ zoude hebben aangetrokken, hij
 „was daartoe het meest in de gelegenheid, omdat hij op het
 „land Tjilintjing woonachtig was en dus deze menschen dage-
 „lijks onder het oog had. De Heer Pesch had veel voor hen
 „over en heeft ook veel voor hen gedaan en meer dan eens
 „vernam ik uit den mond van dien Landheer dat de Toegoërs
 „ondankbare en aartsluie sujetten waren.

„Bij gelegenheid mijner inspectie te Toegoe werd mij ver-
 „haald dat de heer Pesch hen in het laatst van zijn leven
 „diep verachtte en hen openlijk voor dieven en vagebonden
 „uitmaakte. Hij had hun namelijk sawahvelden ter bearbei-
 „ding aangewezen niet alleen, maar hun daarenboven nog een
 „dertigtal buffels (trek- en ploegvee) verstrekt om de ontgin-
 „ning te bewerkstelligen. De sawahvelden zijn nimmer bear-
 „beid en de 30 buffels waren na verloop van weinige maan-
 „den verdwenen. ²⁾ Van zulk volkje is weinig goeds te ver-
 „wachten vooral niet, als de leeraars hunner niet aantrekken.

---

¹⁾ Het is blijkbaar dat de Resident met de handelingen van Justinus Vink, dien hij in zijn rapport aanhaalt, geheel onbekend is geweest.

²⁾ Het mag verwondering wekken dat een Hoofdambtenaar in een rapport aan de Hooge Regeering afgaat op een verhaal, en wel op een verhaal, waarvan de ongerijmdheid tastbaar is. Als dat trekvee, althans eene waarde f 1000 bedragende, na eenige maanden verdwenen was, dan moesten de mandoers en Djoeragan — de inlandsche politie van elk land — daarvan kennis hebben gedragen en daarvan aan den Landheer, die hen bezoldigde bericht hebben gegeven, en de Landheer zou dan wel maatregelen tegen de verdwijning van de overige buffels genomen hebben. Of zouden al de buffels in één nacht spoorloos verdwenen zijn en de bezitters van die buffels ongestraft zijn gebleven? Dit is ondenkbaar! En ik heb nooit gehoord, dat er Toegoesche Christenen in de gevangenis gezeten hebben.

Het verhaal van den Resident doet mij denken aan de handeling van een Assistent resident van Buitenzorg, die onder het jaarlijksch schoolverslag van Depok over 1886 schreef: „dit rapport is niet te vertrouwen, want de hulpprediker, Secretaris der Schoolcommissie, leeft in onmin met den hoofdonderwijzer. Van anderen heb ik gehoord, dat het

„Tot handenwerk zijn zij ongenegen; omdat ze Christenen
„zijn, zeggen ze, en dus verre verheven boven de Mohamme-
„danen. Zij die nog eenig bouwland bezitten, laten het door
„Inlanders bewerken, tegen afstand van een derde van het
„gewas. ¹⁾

„Indien deze menschen wilden arbeiden, zou het hun zeer
„gemakkelijk zijn bouwland te bekomen, want hij die arbeidt,
„wordt door den Landheer bevoordeeld en te gemoet ge-
„komen.

„Het beschikbaar stellen van bebouwbare gronden, zonder
„eenig streng en dagelijksch toezicht is voor die Christenen
„niet geraden. Men zoude evenwel om een proef te kunnen
„nemen van den tegenwoordigen Landeigenaar, den kapitein
„Oey Liauw Kong, eenige onbeheerde Sawahs voor den tijd
„van drie of vier jaren kunnen huren en aan deze lieden ter
„bewerking geven, ten einde gedurende en na ommekomst
„van dien tijd de resultaten na te gaan, en als dan te be-
„palen, wat van deze gemeente te wachten is, en of zij zich

---

onderwijs op de school uitstekend goed is.” Dit verslag nu was niet ongun-
stig maar ook niet door den Secretaris, maar door een lid der commissie
opgemaakt en door alle leden der schoolcommissie goedgekeurd. De Secreta-
ris had uit verplichting slechts zijnen naam onder het schoolverslag gezet.

Uit den aard van hunne roeping zijn As.residenten en Residenten presi-
denten der schoolcommissies. Nu was deze As.resident E. L. Von Czern-
nicki, wel bekend in de Tjomaszaak, nog nooit op Depok of de Depoksche
school geweest; maar vanwege intrigues tegen den hulpprediker, was het
school-verslag door dien met de zaak onbekenden As.Resident voor on-
waarde verklaard bij de Regeering, zonder dat een der Leden van de
commissie daarvan kennis droeg. De hulpprediker zag het, als bij toe-
val, bij den Inspecteur van het inlandsch onderwijs. Is het wonder dat
Schoolcommissies samengesteld uit onafhankelijke mannen van de Re-
geering, zelden of ooit vergaderen om de belangen van het onderwijs
te bespreken? In Indië is ook op dat gebied nog zeer veel te verbeteren.

¹⁾ Hier zal wel een misverstand plaatshebben. Men heeft te Toegoe
nog eigenaars, die opgezetenen op hun landje hebben, en die opgezete-
nen zijn bezitters van Sawahs, en leveren van hunne opbrengst $\frac{1}{5}$
aan den eigenaar van het land, en zijn aan hen ook heerdienst ver-
schuldigd, even als de opgezetenen op andere landen.

„beter zullen gedragen, dan onder hunnen weldoener Pesch
„het geval was.

„De Assistent Resident der Ommelanden zoude hen ca-
„suquo streng dienen na te gaan en blijkt het later dat zij
„zich beteren en genegen zijn door handenarbeid den kost
„te verdienen, waaraan dezerzijds wordt getwijfeld, dan is
„het later nog altijd tijd genoeg op de eene of andere wijze
„gronden aan te schaffen.

„Het verleenen van voorschotten tot den inkoop van
„ploegen, om binnen een tiental jaren te worden terug be-
„taald is niet aan te raden. Welligt zoude het dan doel-
„matiger zijn aan elk individu die buffels behoeft, eene som
„van f 50 of f 60.— (de waarde van twee buffels) in leen te
„geven tot aankoop van ploegvee tegen betaling van rente,
„onder bepaling dat het bedrag door den debiteur binnen
„vier jaren zal worden afgedragen met de renten. ¹⁾

„Mogelijk zoude deze maatregel in verband met een goed
„toezigt, aanleiding kunnen geven, om hen vlijtig en spaar-
„zaam te doen worden en hun het denkbeeld van eerlijkheid
„eigen te maken, een tiental jaren zou hun eene onbepaalde
„toekomst toeschijnen en aanleiding kunnen geven, om niet
„aan de terugbetaling te denken.

„Ik ken op Java geen mooier ruïne dan de kerk van de

---

¹⁾ „De barmhartigheden der goddeloozen zijn wreed,” zegt Salomo.
Een ieder, die met den Indischen landbouw bekend is weet, dat hier
een onmogelijk voorstel aan de Regeering plaats heeft. Een luttel Sa-
wah, zoo als aan deze armen door tusschenkomst van den Landeige-
naar van Tjilintjing in arbeid zou gegeven worden, waarvan zij hun $\frac{1}{5}$
van de opbrengst aan den grondeigenaar moeten betalen, zou in het
gunstigste geval, als er geen mislukking van den oogst plaats had,
kunnen strekken, dat er een jaar genoegzaam rijst voor het huisgezin
aanwezig was. Maar in een huisgezin is meer noodig dan rijst, zoo als
het land die oplevert. Van wat zou het kapitaal met de renten in vier
jaren moeten gespaard worden? En niet zelden gebeurt het dat het in-
sect de Balang Sangit in een nacht den ganschen oogst verwoest. Hier
is het geneesmiddel tegen armoede dus erger dan de kwaal. Rijst is er
trouwens zelden op Toegoe te min.

„Toegoe-Christenen. De geheele wederopbouw of vernieuwing
 „is dringend noodzakelijk; zij is eene parodie op den geest
 „des tijds en op den weg van vooruitgang en beschaving.

„Sedert jaren herwaarts is daar aan geene de minste her-
 „stelling gedaan! Versletene kadjang matten hebben op on-
 „derscheidene plaatsen de glazen ruiten vervangen; het klok-
 „kenhuis is niet zonder vrees voor instorting aan te zien,
 „zoodat men verplicht is geweest, om de klok af te nemen,
 „ter voorkoming dat de klokkenluider niet wierde ver-
 „pletterd.

„In al deze gebreken zoo zedelijke als stoffelijke dient te
 „worden voorzien en dan is eene conditio sine qua non, dat
 „zich te Toegoe vestige een bedaard, ervaren gehuwd Euro-
 „peesch zendeling of Katechiseermeester, die zich met hart
 „en ziel die gemeente aantrekke; haar leidt, aanspore, ver-
 „maant en bestraffe.

„Voorts een goed inlandsch Christen schoolmeester, die ge-
 „huwd is, moet daar worden aangesteld en verplicht daar
 „woonachtig te zijn.

„Noch leeraar, noch schoolmeester zag men in den laatsten
 „tijd, ja, in de laatste jaren te Toegoe. ¹⁾

„De verwezenlijking van een en ander zou de hoop kunnen
 „geven dat er nog wel iets goeds van de Toegoesche Christe-

---

¹⁾ Dit is niet aannemelijk, want gelijk wij reeds vroeger hebben op-
 gemerkt was de Zendingleeraar Wentink in 1834 te Depok geplaatst
 en aan hem was de herderlijke zorg van de Christengemeente van
 Toegoe toevertrouwd. Bij zijn vertrek naar Europa in 1849, werd de
 Zendingleeraar Casteren van Cattenburch door den invloed van Ds.
 van Rhijn, die eene reis door den Indischen Archipel maakte, terstond
 in zijne plaats benoemd. Deze leeraars zullen volgens hun last, de ge-
 meente te Toegoe maandelijks wel bezocht hebben, tenzij ze in den
 regentijd, van December tot Maart daarin verhinderd werden. Maar dan
 zijn er nog wel onder de Leeraars geweest, die zich in dien tijd der-
 waarts door het water lieten dragen, of er met een bootje heen roeiden.
 Van van Casteren van Cattenburch is het bekend, dat zijn dragers eens
 in het water strukelden en die leeraar onderduikelde. Trouwens hunne
 rapporten wijzen de bezoekreizen aan.

„nen kome, vooral wanneer men er in konde slagen om aan den
 „een en ander eenig ambacht te leeren, en aan de jeugd de
 „eerste vakken van opvoeding te geven. Hij die een am-
 „bacht verstaat of die goed kan lezen en schrijven is te
 „Batavia van zijn dagelijksch brood verzekerd.

„De gemeente van Toegoe bestaat uit 115 zielen

Mannen 38

„Vrouwen 32

„Kinderen beneden de 16 jaren 45

te zamen 115.

„Van de mannen zijn er 15 gehuwd met Toegoesche Chris-
 „ten vrouwen; 5 leven in ontucht met Christenvrouwen. ¹⁾

„Er zijn 4 weduwen en 8 ongehuwde vrouwen van 40—
 „32—30—27—18 17 en 16 jaren. ²⁾

„Van de 45 kinderen zijn er van 1—3 jaren 6

van 4—10 „ 23

„ 11—15 „ 16

45

„Van de mannen noemen zich landbouwers 14

jagers 13

„zonder beroep 11

38

„Ik hoop hiermede te hebben aangetoond, dat het wensche-
 „lijk is om deze gemeente aan te bevelen aan de zorg van
 „den kerkeraad, zullende ik gaarne medewerken, voor zooveel
 „het tot mijne attributen behoort om deze verwaarloosde ge-
 „meente en vooral de jeugd te herscheppen en tot arbeid en
 „kennis op te leiden.”

Zij duurde lang, de lezing van den conduite-staat over de
 gemeente Toegoe on — gunstig is hij niet. De Heeren Esser

¹⁾ Zouden de overige 13 mannen gehuwd zijn met niet Toegoesche,
 tot het Christendom overgegane vrouwen?

²⁾ Waar zijn de andere 5 vrouwen? Of behooren zij die boven de
 40 jaren en ongehuwd zijn niet tot het vrouwelijke geslacht?

en King zullen het antwoord wel nooit gehoord hebben, op op hun warm pleidooi om hulp voor Toegoe, althans dat is Indisch. Die gewoonte is een gevaarlijk wapen in de handen van de mannen van eenigen invloed die van de leer uitgaan: „laster maar voort, er blijft altijd wat van hangen.” Het kan een zeer nadeeligen invloed op uwen stand, op uwen goeden naam en arbeid uitoefenen, zonder dat de Hooge Regeering onbillijk is.

Het verwondert ons, met den Indischen toestand bekend, in geenen deele, dat de Regeering op het rapport van den Resident, den toestand te Toegoe liet, zoo als hij was. Eerst onder den zendingleeraar Gonggrijp kwam er verbetering. Hij bracht de school van Toegoe met geldelijken steun van het Nederl. O. I. Zendeling en Bijbel genootschap in 1855 weer aan den gang. Op zijn verzoek stelde de Regeering bij besluit van 17 Juli 1856 N°. 12 voor de jaren 1856 en 1857 eene som van f 35 's maands beschikbaar tot bezoldiging van een inlandsch Christenonderwijzer te Toegoe, welke som een vaste post op de Begrooting is geworden, ingevolge het Gouvernementsbesluit van 4 December 1859 N°. 23.

Na het vertrek van den leeraar Gonggrijp naar Europa in Juni 1864, nam ook de inlandsche onderwijzer Sivalette te Toegoe zijn ontslag en opnieuw stond de school ongeveer 2 jaren stil en in dien tusschentijd begreep de Hoofdcommissie van Onderwijs, zoo weinig met de Toegoesche school te maken te hebben, dat zij bij haar besluit van 14 September 1854 N°. 133 en 172 den Christeninlander Simauw, die verzocht had om wederom als onderwijzer te Toegoe geplaatst te worden, verwees naar den Kerkeraad der Prot. gemeente te Batavia.

Bij Gouvernementsbesluit van 1 September 1864 werd de zendingleeraar J. Beukhof, als leeraar voor Depok en Toegoe benoemd, en op zijn dringend verzoek met eene aanbieding van eene lijst der kinderen, die de school te Toegoe zouden kunnen bezoeken, benoemde genoemde Kerkeraad bij besluit van 16 Maart 1866 Simauw als onderwijzer te Toegoe,

en bij besluit van 19 December 1866 N°. 28 heeft de Regeering eene som van f200.— ter beschikking gesteld van dien leeraar ten einde daarmede gedurende één jaar in de behoefte van de Toegoesche school te voorzien.¹⁾ Hij mocht hierbij den krachtigen steun ondervinden van den Resident van Batavia, den Heer Hoogeveen, zwager van den Minister Keuchenius. Eere zij zijn naam en gebeente voor zijne medewerking, tot geestelijke en stoffelijke welvaart van de gemeente te Toegoe en Depok. Bij den dood van den onderwijzer Simauw, werd er een kweekeling van het Seminarie te Depok, J. Bacas, die voor de schoolcommissie te Meester Cornelis, en den Inspecteur van het inlandsch onderwijs, zijn examen als onderwijzer had afgelegd, aan de Toegoesche school geplaatst, en deze is daar nog werkzaam.

Het was op verzoek van de gemeente te Toegoe, die dat zelve niet durfde te ondernemen dat de hulpprediker zich in Maart 1869 tot den toenmaligen As. Resident van Meester Cornelis, den heer Mr. de Kuiper begaf, om hem mededeeling

---

¹⁾ In het verslag over het inlandsch onderwijs aan de Regeering leest men:

De opvolger van Gonggrijp, J. Beukhof vernam bij zijne maandelijke bezoeken aan de gemeente te Toegoe telkens klachten over het gemis aan schoolonderwijs, welke klachten hem aanleiding gaven, om bij den kerkeraad der evangelische gemeente te Batavia, onder aanbieding van eene lijst, voorzien met de namen van 40 kinderen, die te Toegoe zouden kunnen schoolgaan, aan te dringen op de benoeming van een onderwijzer aldaar.

Genoemde raad gaf hieraan gevolg door bij besluit van 16 Maart 1866 tot onderwijzer te Toegoe te benoemen J. Simauw, denzelfden persoon die reeds van 1841—1848 als zoodanig gefungeerd had.

In de dringendste schoolbehoefte voorzag Beukhof voorloopig uit eigen middelen, maar bij het Gouvernementsbesluit van 19 December 1866 N°. 28 is machtiging verleend, om ter zijner beschikking te stellen eene som van f 200 ten einde daarmede gedurende den tijd van een jaar te voorzien in de schoolbehoefte van de inlandsche school te Toegoe¹⁾.

¹⁾ In Augustus 1867 ontving Beukhof eene schriftelijke tevredenheidsbetuiging van de Hooge Regeering voor zijne bevordering van het inlandsch onderwijs.

te doen van hetgeen de gemeenteleden te Toegoe hadden vernomen van het broedend gevaar van een opstand in Becassie, dat deze Ambtenaar de merkwaardige woorden sprak: „het ware te wenschen, dat het in Becassie allen Christenen waren, zoo als de Toegoeërs; dan zou de rust, die nu telkens gevaar loopt verstoord te worden, verzekerd zijn, en met die Christenen heb ik nooit belangrijke politiezaken.” In den vroegen morgen van den 3^{en} April daaropvolgende, werd deze Ambtenaar vermoord, in den bloedigen opstand, onder den naam van „Becassische onlusten” bekend.

De hulpprediker ontving later een schriftelijke, door den Gouv. Gen. eigenhandig onderteekende, dankbetuiging wegens zijne houding in deze zaak en in 1872 ontving hij van den Gouv. Gen. Loudon, door tusschenkomst van den toenmaligen Secretaris der Algemeene Secretarie, den heer Bool, thans lid van de 2de Kamer, een gratificatie van 450 gulden, voor de kosten, die hij met deze onlusten had gemaakt.

Eenige weken reeds voor deze samenkomst van den leeraar en de As. Resident, had de inlandsche Christen, djoeragan van Depok, M. Loen, den hoofdmuiteling, Bapa Rama, gevankelijk opgebracht naar Buitenzorg. Dáár wist hij te ontkomen, en had zich, gelijk gegist werd, naar Krawang en Becassie begeven, waar hij den opstand wist te leiden. Ware hij opgesloten gebleven, het bloedig drama zou niet voorgevallen zijn. Geene redeneering is dan ook minder op ervaring gegrond, dan deze: dat de rust bij de uitbreiding des Christendoms in onze Oost gevaar zou loopen verstoord te worden. Nooit is het nog gebeurd dat er op Java een oproer is uitgebroken, daar, waar zendelingen werkzaam waren of zijn, en waar zich eene inlandsche Christengemeente bevindt. De inlandsche bevolking is over het algemeen den Evangeliedienaar niet vijandig. Zij heeft veel meer achting voor den Christen, die in woord en daad zijn Heere belijdt, dan voor hem, die het Christendom „waanzin” acht, en dat in woord en wandel toont. In de vijf dagelijksche gebeden, den inlanders voorgeschreven is er ook een aan Jezus gericht. En het opperhoofd der Atjeh-

neezen, Tengoe di Tiroe, noemt Hem in Zijn brief, waarin hij den Gouverneur van Atjeh aanraadde spoedig den Islam te omhelzen: „den grooten Jezus, een gezant Gods.”

Nu behoeft het wel geen betoog, dat in hun begrip Jezus niet de Heere en Heiland is, zoo als wij Hem kennen en belijden: „als het afschijnsel van Gods heerlijkheid, en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid, die alle dingen draagt door het woord zijner kracht, en die, nadat Hij de reinigmaking onzer zonden door zichzelve teweeg heeft gebracht, is gezeten aan de rechterhand der Majesteit in de hoogste hemelen,” want naar hunne leer is Mohammed de laatste gezant Gods, met wien de openbaring Gods voltooid is; maar het kan en mag tot bewijs dienen, dat de naam van Jezus geen vreemdeling onder hen is; en de ervaring leert, dat zij minder bang voor dien naam zijn, dan vele Europeanen, die zich Christenen heeten en in zijn heiligen naam gedoopt zijn. Och mocht men de inlanders in hun onderling verkeer en stille gesprekken maar wat meer beluisteren, men zou wel van den „waanzin” genezen worden, om het Christendom „waanzin” onder hen te achten. Herhaalde malen hebben de inlandsche Christenen getoond, dat zij een steun zijn voor den Staat, èn in handel èn wandel „de keur der menschheid” in Indië.

Toen de deserteur en verrader Cohen, geboortig van Amsterdam, door de Atjehneezen aan onze Regeering werd uitgeleverd, zeiden mij een paar Hoofdofficieren — zij leven nog — „de Regeering behoeft hem den kost tot aan den dag van zijne terechtstelling niet te geven; als men hem bij ongeluk maar even alleen laat, in het kamp van de Amboonesche Christensoldaten, dan is hij in een ommezien verscheurd.”

Maar opstanden zijn te duchten in gewesten en plaatsen als Bantam, waar de fanatieke hadji vrij onder de bevolking kan rondgaan, zonder vrees van beluisterd te worden.

Op den 22 Juni des jaars 1596 liet Cornelis de Houtman het anker voor Bantam vallen. Den 12 Maart des jaars 1619

werd Jacatra met den fieren naam van Batavia gedoopt. ¹⁾ Aan deze Residentie sluit de Residentie Bantam groot 150 □ geografische mijlen, tellende 600000 Inlanders en 238 Europeanen en tot heden heeft het nog geen zendeling gekend, om er den Vrededorst te verkondigen.

O, mocht Nederland en zijne Regeering in het gezegend Oosten de ervaring eens leeren raadplegen en ophouden de verzenen tegen de prikkels te slaan. Het is nog niet te laat; maar het kon wel eens te laat worden voor Nederland, om Gods wil, dat allen tot de kennis der waarheid zullen komen, aan dat goede volk te bewijzen, en aan het Oosten zijn dure schuld te betalen! De inlandsche Christenen kunnen eene macht zijn tegen de 48 duizend hadjis, die thans alleen op Java onder de gedweeë bevolking rondslechteren met hun verderfelijke ilmoeleer. De ilmoees toch zijn formules in welker kennis het wezen van den godsdienst voor de inlandsche bevolking grootendeels bestaat. Ilmoe beteekent wetenschap en hij heeft de grootste ilmoe, die de grootste verborgene zaken in onbegrijpelijke formules weet uit te drukken; namelijk: hoe de ziel heet, zoo als zij heet, ziel! Die weet hoe zij werkt bij dag en hoe bij nacht enz. Indertijd heeft een engel deze verborgenheid aan de profeten geopenbaard, met uitdrukkelijk verbod echter haar nêer te schrijven, opdat niet iedereen haar kennen zou. Eens zal er een priestervorst onder het volk verschijnen, die de ware, de rechtvaardige, de steun van den godsdienst, de wortel des levens zijn zal. Hij zal aller ilmoe overheeren, en al wie de echte heeft zal worden erkend en aangenomen. In deze leer is de hadji-goeroe onuitputtelijk rijk, en hierin weet hij allerlei gevaarlijke gedachten tegen den Staat en de Regeering neder te leggen. En deze gevaarlijke loermeesters zijn de gewone onderwijzers aan de pesantrens, de scholen, waar knapen, die iets meer van den godsdienst willen weten dan op de gewone „Langgars” in elk dorp ge-

---

¹⁾ Reeds vroeg in den morgen van dien dag roffelden de trommen der dappere zeelieden. Er was groote feestvreugde onder hen.

leerd wordt, hunne wetenschap verzamelen en den haat tegen ons gezag inzuigen.

Bovendien vergete men niet, dat zich van 1880—1887 39.037 inlanders uit onze Oost naar Mekka hebben begeven, en dat getal vermeerdert steeds. Indien men nu berekent, dat elke Mekkaganger *f* 300.— voor die reis noodig heeft, hetgeen te laag berekend is, — dan verkrijgt men een kapitaal van *f* 11,711,100,— dat tot directe verarming aan onze Oost in zeven jaren tijds is onttrokken. En wie somt ons de indirecte verarming op, die deze reizen veroorzaken door verwaarloozing van veeteelt, landbouw en huisgezinnen? En bovenal wie beschrijft ons den opgegaarden haat in hunne harten te Mekka ingedronken tegen ons Bestuur? Want ieder Mekkaganger moet een Christen bestuur haten, en doet dat ook, en zal dat ook toonen zoodra hij dat vermag. Uit dat oogpunt alleen beschouwd is ieder Vaderlander, ieder ambtenaar der Regeering en ieder Staatsman verplicht de heilige zaak der Zending voor te staan. Overprikkelende „waanzin” moet het heeten tegen de uitbreiding van Christus' reine leer in onze Oost te getuigen. Of is het geen waanzinnigheid te ijveren tegen het welzijn der menschheid, tegen eigen Vaderland, en eigen vrienden en magen! In het Christendom ligt de belofte des tegenwoordigen en des toekomstigen levens. Of zouden de zendelingen misschien inbreuk maken op de rechten en de vrijheid des gewetens van andersdenkenden? Zij zouden inbreuk maken op hetgeen waarvoor zij ijveren! Zij zouden weinig vermogen op het bedaarde gemoed van den inlander!

Vergeef mij, waarde lezers! dezen kleinen uitstap op een zijpad van Toegoe. Het verslag van den Resident van Batavia in 1852 over de gemeente van Toegoe heeft ons daartoe verlokkt. Wij willen U thans een verslag over die gemeente aan de Regeering aanbieden over het jaar 1886, dat ons een andere lezing aanbiedt. Het luidt aldus:

„Verslag van de Inlandsche Christengemeente te
Toegoe over het jaar 1886.

Het aantal lidmaten in het laatste jaar
vermeerderd.

Het aantal zie- len der kerke- lijke gemeente.	Het aantal lid- maten.	1 ^e door afegging van belijdenis.	2 ^e door over- komst met at- testatiën.	3 ^e door overgang tot de Prot. Kerk.
141	57	geene	geene	geene

Het aantal lidmaten in het laatste jaar verloren.

1 ^e door den dood	2 ^e door vertrek naar elders	3 ^e door overgang tot een ander kerkgenootschap of godsdienstige secte
geene	geene	geene

Het aantal der gedoopte kinderen in het laatste jaar.

1 ^e echte	2 ^e onechte	3 ^e huisdoop
6	geene	geene

Het aantal huwelijken kerkelijk ingezegend.	Gemengde huwelijken.
1	geene

Aan
het Bestuur over de Protestantsche
kerk in Nederlandsch Indië.

„Op elken Zondag is er Godsdienstoefening in de kerk gehouden: twaalf malen door den hulpprediker en overigens door den kerkelijk gecommiteerde, ¹⁾ Zij werden in de maleische taal gehouden.

Het heilig avondmaal is twee malen bediend, namelijk in de maanden Mei en November. Alle gemeenteleden, die niet door krankheid verhinderd waren, namen aan die plechtigheid deel.

De Godsdienstoefeningen op Zon- en Feestdagen werden goed bezocht. Bijna altijd waren er ook Chineezzen van het land Tjilingtjing, die de Godsdienstoefeningen bijwoonden, en een Chinees op Toegoe woonachtig, werd nooit gemist.

Het zedelijk- en huiselijk godsdienstig leven was over het algemeen vrij goed. Strafbare politie-overtredingen zijn onder de Christenen niet voor gekomen, en de tegenwoordige Assistent Resident van Meester Cornelis — onder wiens bestuur Toegoe behoort, toonde even als zijn voorganger warme belangstelling in alles, wat tot bloei van de Gemeente te Toegoe strekken kan.

Hoewel de gemeente in welvaren toeneemt, heeft zij toch geene ondersteuning aan liefdadige gestichten of Christelijke genootschappen kunnen verleenen.

De Bijbellezingen en Godsdienstige samenkomsten door den kerkelijk gecommiteerde J. A. Abrahams maandelijks bij lamplicht, in verschillende Christenwoningen gehouden, werden beter bezocht dan in het vorige jaar. Hij heeft ook onder de Mohammedanen te Toegoe geëvangéliseerd; doch zonder blijkbare vrucht. ²⁾ Op en in Toegoe wonen ook een menigte

¹⁾ Catechiseermeester.

²⁾ Uit een brief uit Toegoe den 13 Maart jl. door mij ontvangen blijkt dat de catechiseermeester zijne roeping heeft nedergelegd, omdat hij over het gansche jaar 1889 geene uitbetaling heeft ontvangen.

Mohammedanen, die Mekka hebben bezocht en die Santriescholen houden.

Behalve Zaterdag hield de kerkelijke gecommiteerde op elken weekdag van 1—2½ uur Catechisatie met zestien leerlingen van de Gouvernementsdagschool, die getrouw het catechetisch onderwijs bijwoonden en twee malen per week had hij Catechisatie met twee volwassen personen tot voorbereiding voor het doen van belijdenis. Als de hulpprediker in de gemeente was, hield hij ook Catechisatie en deed hij onderzoek naar de vorderingen der catechisanten. De zieken werden door den hulpprediker en den kerkelijk gecommiteerde getrouw bezocht. De laatste genoot voor deze werkzaamheden in de gemeente f15 's maands van de Regeering.

De gemeente te Toegoe heeft geen eigen kerkeraad. Het register van de doopelingen en de lidmaten der gemeente werd door den hulpprediker bijgehouden, en met het bijhouden van de registers van den Burgelijken Stand, was de Christen Braune, aldaar woonachtig, belast.

Het kerkgebouw dat tevens voor schoollocaal gebruikt

Dit is te betreuren. De aanvraag om beschikbaarstelling der gelden moet altijd plaats hebben voor de maand November van het daarop volgende jaar. Dit moet voor Toegoe door den kerkeraad van Depok geschieden. Misschien is dat voor November 1888 over het jaar 1889 door den kerkeraad vergeten!

Het kan ook zijn dat het in verband staat met de intrekking van de f 30 's maands die aan onderwijzers wordt uitgekeerd, die des Zondags voorlezen in Europeesche gemeenten, die geen eigen predikant hebben. Zoo wenschelijk als het is dat de Regeering die uitgave intrekke aan personen voor wie het Christendom een heilig zinbedrog — of eene instelling van een dweepend zelfbedrieger is — aan mannen die zich naast Kajaphas scharen — maar in hun zaal minder gehoor hebben dan deze, — zoo jammer zou het zijn als dit ook van toepassing moest wezen op geloovige inlandsche medchelpers, die met veel zegen kunnen werkzaam zijn onder hun eigen volk.

Voor hen en ter wille van de gemeente te Toegoe, hoop ik, dat het zoo geschikt mag worden, dat zij haar catechiseermeester behoude en dat het lot van vroeger jaren — het overstag als een zeilschip tegen den wind — haar voortaan bespaard blijve.

wordt, is gerepareerd uit particuliere fondsen en in tamenlijk goeden staat. Het kerkmeubilair is zeer eenvoudig doch het voldoet aan de behoefte.

Het kerkgezag is zonder begeleiding van orgel, vrij goed.

Drie oude vrouwen; één wees en één oude man hebben bedeeeling ontvangen. Zij genoten *f*1 en *f*2 's maands en op het kerstfeest hebben die bedeeden met alle weduwen en de schoolkinderen in de gemeente, één pak nieuwe kleederen ten geschenke ontvangen.

De gemeente bezit geen fondsen."

Is deze gemeente zelve door Gods genade inwendig verbeterd, op personen buiten de gemeente heeft zij nog kleine kracht mogen uitoefenen. Van 1865—1886 doopte de hulpprediker in deze gemeente 85 kinderen; 10 Mohammedanen en 1 Chinees, zegende 36 huwelijken kerkelijk in en bevestigde 99 personen tot lidmaten der Christelijke kerk. Maar in die jaren rukte de dood ook 140 personen uit de gemeente weg.

Maar de Heere heeft zich ook in die gemeente willen verheerlijken in betooning zijner almachtige liefde. Zij leven nog allen in de gemeente, die het bijwoonden, hoe eene jonge Christenvrouw uit de Mohammedanen, zoo krankzinnig was, dat zij zich als eene razende met allerlei vuil besmeerde. De hulpprediker kwam in de gemeente en werd door den Catechiseermeester en zijnen broeder den Wijkmeester naar dat huisgezin geleid. Een oogenblik daar gezeten kwam de vrouw van den put in den tuin haar huis binnen, gansch naakt en met vuil bestreken. De leeraar sprak met den jongen man, echtgenoot van de ongelukkige vrouw en hare ouders, en vermaande om de zonden in het huis te bestrijden. De man was zeer godsdienstloos. Toen las hij een hoofdstuk uit Gods woord, in welken tusschentijd de ongelukkige geheel tot bedaren kwam, en daarna knielde hij neder met de huisgenooten en deed een vurig gebed tot God, zoo als in uren en oogenblikken van ontroering, uit de ziel kunnen voortkomen.

Na het gebed wilde de ongelukkige kranke zich aanklee-

den en mede naar de kerk gaan. Dit laatste werd haar afgeraden. Maar de leeraar beloofde na den dienst terug te komen. Toen hij terugkwam, had de krankzinnige zich behoorlijk gereinigd en zat gekleed op eenen stoel, oogenschijnlijk wel bij haar verstand. Den volgenden Zaterdag ging de leeraar weder naar die gemeente en klonk hem de blijmare tegen, dat de vrouw geheel genezen was. Zij was den volgenden dag, in het huis Gods met hare huisgenooten, onder de prediking des woords, die zij van toen af en voortaan goed bij haar verstand elken Zondag bleef bijwonen.

Het komt mij voor, dat zulke mededeelingen in het algemeen niet zijn aan te prijzen. Het zijn teekenen, die de Heere in stilheid, als in het verborgen naar zijn vrij welbehagen verricht. Hij is een God, die zich verborgen houdt ook in zijne sterkte. De mededeelingen daarvan hebben het gevaar òf in den persoon, aan wien de Heere deze genade bewijst iets bijzonders te zien, òf dat de ongeloovigen er de schouders over ophalen en het een met het ander verwerpen, als ontsproten uit een dweepend brein. Het is hier dan ook alleenlijk medegedeeld als bewijs dat God den geringe uit het stof opricht, en den nooddriftige uit den drek verhoogt.

De kerk te Toegoe, waarvan in het laatste verslag sprake is, had dringend herstel noodig. Tot het benoodigde geld daarvoor werd in de gemeente zelve eenige bijdrage vorleend. Toen nam het herstel een aanvang en de som daarvoor benoodigd werd zonder hulpe van Christen vrienden gevonden. Voor mijn vertrek naar Europa in Maart 1888, mocht het gelukken dat de Regeering door de gewaardeerde tusschenkomst van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, den Heer Groeneveldt, thans lid in den Raad van Indië, bij besluit van 10 Augustus 1887 N°. 14, gerekend van 1 Januari 1887 af, eene som van f 10 's maands beschikbaar stelde tot onderhoud voor de kerk te Toegoe, wegens het afstaan van het gebouw voor het houden van school in dezelve. Hierdoor kan de kerk onderhouden worden, en is zij tegen verval bevciligd.

Hiermede hebben wij onze voorgenomen taak ten einde gebracht, om een zoo getrouw mogelijk overzicht te geven van eene Christengemeente nabij Batavia, die zeker tot een der oudste en merkwaardigste op Java behoort, en die later geheel aan de zorg van zendelingleeraren is toevertrouwd geworden.

Gaarne verplaats ik mij nog in den geest in die gemeente, zoo dikwijls miskend en vergeten, doch door den Heere der Kerk aangezien. Mijn afscheid in die gemeente was aan de tafel des H. Avondmaals, waarbij alle lidmaten der gemeente aanzaten, en het woord der H. Schrift den grondtoon aangaf: „Nu dan blijft geloof, hoop en liefde, deze drie; doch de meeste van deze is de liefde.” In veler oogen parelde een traan. Na afloop werd mij eene schriftelijke toespraak der gemeenteleden overhandigd, die ik hier ter wille van belangstellende lezers in de eigen taal, en vertolkt, wedergeef. Voor den oningewijde mag zij vleitaal schijnen, — voor hem, die de taal en zeden van den Oosterling heeft leeren beluisteren, zal zij, even als voor mij, een bewijs van kinderlijke achting en toegenegenheid zijn, die hier, misschien te sterker uitkomt, naarmate zij meer de miskening heeft moeten verduren, en niet zelden aan de vergetelijkheid was prijs gegeven.

Kapada toewan pandita jang
amat tertjinta!

Dengan segala hormat dan bersoesah hati amat kita ada menoelis soerat ini, serta membilang banjak tabe dan slamat djalan, karna trada lagi kita boleh ketemoe melainkan ini hari. Sekarang poetoelah pengharapan kami, oleh sebab gombala kami, jang amat tertjinta dan mengasehi pada kami,

Aan onzen zeer geliefden heer
en leeraar!

Met veel eerbied en zeer veel droefheid des harten schrijven wij deze regels en groeten wij U en wenschen wij U een gezegende reis, want na dezen dag zullen wij U niet meer kunnen ontmoeten. Nu is onze hoop vervlogen, nu onze geliefde en beminde herder uit onze oogen scheidt en ons

misti meninggalkan dan bertjerè deri mata kami, tinggal kita sekerang anak piatoc.

Sekarang kita harap ken-dati kita orang trada boleh bertemoe lagi didalam doenia ini, biarlah maha besar Toehan Jezoes kasi kita orang di seblah sana koeboer bertemoe sama sama kombali. Disitoe-lah trada soesah lagi dan nang is lagi, hanja ada kasoekaan selama lamanja.

Bersama ini kita harap se-kali djikaloe maha besar Toekan massi piarakan atau kasi pandjang oemoer, dimana tam-pat djoega jang toewan ada, kita beringin sekali sopaja sring sring dapat kabarnja dengar jang toewan, njonja dan sinjo Willem ada hidoop.

Tetapi apa jang kita soedah bersalah baik deri perkataän, baik perboewatan, djanganlah simpan di hati, hanja biarlah toewan kasi ampon dengan se-gala soeka hati adanja.

1e. Ja toewankoe, ja goeroe kami,
Tegah sekali tinggalkan kami,
Kita miskin sepri anak piatoc.
Kaloe koerang trada jang hantoe.

2e. Ja toewan, ja, gombala kami,
Poetoes s'karang pengharapan kami,
S'oepama di tinggal bapa dan iboe,
Tinggal kita anak piatoc.

3e. Ja njonja, ja toewankoe kami!
Hati kami jang amat bersoesah,

gaat verlaten. Wij blijven nu als weezen.

Nu hopen wij slechts, hoewel wij elkander op aarde niet zullen wederzien, dat de almachtig Heere Jezus ons zal samenbrengen aan gene zijde des grafs. Daar geen leed, geen gewezen meer; daar eeuwige vreugde.

Bij deze regels is het onze vurige hope, dat de almachtige Heere U moge beschermen uw leven lang, daar waar gij U zult bevinden. Vurig wenschen wij nog gedurig tijding in uw leven van U, van mevrouw en uwen zoon Willem te ont-vangen.

Maar wat wij ook mogen misdreven hebben tegen U in woorden en in werken, ban het uit uw hart en vergeet het ons met eenen blijmoedi-gen zin.

O, meheer, o, onze Iccraar,
Weerhoud U toch verlaat ons niet!
Wij zijn ontbloot gelijk als weezen.
Hebben geen steun als ons ontbreekt.

O, meheer, o, onze herder!
Onze hope is nu heen.
Gelijk verlaten van zijne ouders,
Ja, als weezen blijven wij.

O, Mevrouw, o, onze heer!
Ons hart is zeer verslagen;

Oleh sebabnja jang gombala kami
Maoe berangkat, belajar pinda.

Onze herder blijft niet meer,
Hij wil ons gaan verlaten.

4e. Dengar toewan, dengarlah njonja!
Soewatoe zair kita karangkan
Deri gombala kami jang oetama,
Sekarang hendak meninggalkan

Hoor meheer, en hoor Mevrouw!
Een lied door ons vervaardigd,
Onze uitnemende herder gaat,
Hij gaat ons thans verlaten.

5e. Pada boelan dan itoe hari,
Gombala kami hendak berangkat;
Dimana kita hendak menjahari,
Saroepa itoe tra mendapat.

In de maand en op den dag,
Als onze herder wil vertrekken,
Waar zullen wij zijns gelijken zoeken,
Wel zoeken, maar toch niet vinden.

6e. Gombala kami maoe berangkat
Poelang poela kapada negrinja.
Kita ini bersoesah hati amat,
Sebab baik, hati boedinja.

Onze herder wil ons verlaten,
Vertrekken naar zijn eigen land,
Met droeve harten blijven wij hier
Een wijs hart gaat ons verlaten.

7e. Soerat ini kita atoerkan;
Kita toelis ini dengan tinta,
Tabe dengan hormat kita kirimkan,
Pada gombala jang tertjinta.

Wij stelden deze regels op;
Met inkt schreven wij ze neder.
Met eerbied brengen wij afscheidsgroet
Aan den herder den door ons beminde.

8e. Biarlah Allah tinggal sini
Maka hanterlah djoega toewankoe,
Sampeh tempo kita orang ini
Dalam Sorga poela ketemoe.

Dat God bij ons blijve hier,
Dat Hij meheer tevens leide,
Tot we allen eens te zamen weer,
In den Hemel ons verblijden.

Neen het was toen in het huis des gebeds nog niet de laatste maal, dat wij elkander zagen. In de haven van Tandjoeng Priok lag op den 31^{en} Maart 1888 het fraaie stoomschip Conrad, dat ons scheiden zou. Dáár zag ik de meesten hunner weder vereenigd met vele leden uit de gemeente van Depok. Nog menige handdruk en afscheidskus werd daar gegeven en nog vele wenschen voor elkanders welzijn ontboezemd.

Sedert bleek uit de gedurige briefwisseling, dat afstand en tijd de liefde niet verbreekt. Maar gelijk wij het daar meer malen onder de ruischende palmen, wier takken de nederige daken van de meeste huizen der Christenen te Toegoe beschaduwden, bespraken: wie moet niet dagelijks bidden en streven naar meer zuivere, meer ootmoedige, meer krachtige liefde? Zijn deze bladen over de vestiging en voortgang der gemeente te Toegoe een bewijs van blijvende belangstelling jegens haar, — voor hare belijders van onzen Heere en Heiland en voor hunne kinderen hoop ik, dat het schoone vers van den jongen A. des Amorie van der Hoeven, dat de inlandsche Christenonderwijzer, die tamelijk goed het Hollandsch

verstaat, wel voor hen zal willen vertolken, — steeds meer en meer mogen behartigen:

1.

Ach, dat ik liefde heel mijn leven!
Ik waar een ander mensch!
Veel liefde heeft mij God gegeven,
Maar minder dan ik wensch.

2.

Ach, dat ik liefde heel mijn leven!
Ik bleef van lijden vrij:
Een hart vol liefde is mij gegeven
Maar niet genoeg voor mij.

3.

Ach, dat ik liefde heel mijn leven!
Ik werd van zonden rein!
Een schat van liefde is mij gegeven,
Maar toch voor mij te klein.

4.

Ach, waar de liefde zelf mijn leven!
Dan waar de wereld mijn:
Mocht wat in mij niet lief heeft sneven,
Ik louter liefde zijn!

Daartoe zij de genade des Heeren Jezus Christus, en de liefde Gods, en de gemeenschap des Heiligen Geestes met ons allen. Amen.

Barneveld, Februari 1890.

J. BEUKHOF.